

Fristående skolor
Socialdemokraternas inställning
till fristående skolor

Lars-Göran Sköndahl

Luleå tekniska universitet

D- uppsats
Historia

Institutionen för Industriell ekonomi och samhällsvetenskap
Avdelningen för Samhällsvetenskap

Abstrakt

Hur ett land organiserar sitt utbildningsväsende är en stor och viktig fråga. I de flesta länder finns en kombination av allmänna och privata skolor. Förhållandet mellan dessa två alternativ varierar länderna emellan. Sverige har haft ett väldigt lågt antal fristående skolor i ett internationellt perspektiv. Detta medför att en undersökning av de svenska förhållandena är motiverad. Eftersom Socialdemokraterna innehaft regeringsmakten under långa tidsperioder och därigenom kunnat dominera svensk utbildningspolitik och friskolornas förhållanden motiverar detta en studie av deras förda politik. Uppsatsens syfte och mål är att undersöka socialdemokraternas inställning och eventuella förändring av denna till fristående skolor i Sverige. Metoden som används är en genomgång av litteratur och riksdagsmaterial som behandlar frågan. Uppsatsens undersökningsperiod fokuseras till slutet av 1970-talet och fram till början av 1990-talet. De resultat som studien visar är att socialdemokraternas inställning till fristående skolor formats sedan lång tid tillbaka. Privata skolor ansågs ojämlika, odemokratiska och segregande och skulle vara så få som möjligt, eftersom de missgynnade arbetarklassens barn. De borgerliga partierna utmanade inte diskursen eftersom socialdemokraternas politiska ställning var för stark. Under 1980-talet förändrades dock socialdemokraternas inställning genom en rad olika faktorer. De intressantaste förklaringarna som undersökningen utvisar är följande: 1) Internationella förhållanden och ideologisk förskjutning, som leder till en förskjutning från en kollektivistisk demokratisyn till en individcentrerad demokratisyn, som medförde ökad valfrihet inom vård, skola och omsorg. 2) Ökade krav på effektivitet, offentliga skolan måste bli mer resultatriktad. 3) Decentralisering i samhället, en rörelse från centralstyrning mot lokalt styre och alternativa former. Ovanstående faktorer förändrade socialdemokraternas inställning mot en mera positiv hållning till fristående skolor som komplement till offentliga skolan. Valfriheten skulle dock i första hand utnyttjas inom den offentliga skolan. Den offentliga skolan skulle fortfarande vara normen för utbildningen.

Innehållsförteckning

1. Inledning	5
1.1 Syfte/mål och frågeställningar	6
1.2 Avgränsningar.....	6
1.3 Bestämmelser om fristående skolor	7
1.3.1 Internationella Konventioner	8
1.3.2 Utbildningen som ”public good” och ”private good”	8
1.4 Metodologiska överväganden och källmaterial	9
1.4.1 Metod.....	9
1.4.2 Källmaterial och Källkritik	11
1.5 Disposition	12
1.6 Tidigare forskning.....	12
1.7 Teoretisk utgångspunkt.....	14
1.7.1 Decentralisering och Governance	14
1.7.2 Utbildning som det allmännas bästa. Public Good	15
1.7.3 Diskurs och diskursanalys.....	18
2. Historik/Bakgrund Fristående skolor i Sverige.....	20
2.1 Socialdemokraterna och 1962 års beslut om obligatorisk skola	21
2.1.1 Bakgrund till 1962 års beslut	21
3. Inställningen till Fristående skolor från 1960-talet.....	23
3.1 Stark betoning på offentlig skola och jämlikhet i Sverige	23
3.1.1 Socialdemokraternas inställning till fristående skolor	24
3.2 Motstånd mot socialdemokraternas skolpolitik, fanns den?	25
3.3 Socialdemokraterna och begreppet jämlikhet	28
3.4 Statsbidraget till fristående skolor	29
3.5 Frågan om fristående skolor i riksdagen.....	30
3.5.1 1970-talets debatt eller snarare frånvaro av debatt	31
3.6 1980-talet ett ökat intresse för privata utbildningsalternativ som avspeglades i riksdagen.....	32
3.7 Utbildningsutskottets argumentering i frågor rörande fristående skolor. Tolkning och delslutsatser	37
3.8 Förändring hos socialdemokraterna under 1980-talet.....	40
3.8.1 Förskjutningar av begreppen demokrati och jämlikhet. Allmänna tendenser i samhället	40
3.8.2 Debatten i Tidskriften Tiden.....	41

3.8.3	Socialdemokraternas interna strider och regeringens agerande	43
3.8.4	Förändring av skolpolitiken hos socialdemokraterna	46
4.	Sammanfattande diskussion	50

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

Offentligt tryck	55
Riksdagstryck	55
Offentliga utredningar.....	55
Tidskrifter	55
Litteratur	55

1. Inledning

I ett samhälle är ett av de viktigaste och mest omdebatterade områdena hur utbildningspolitiken skall utformas. Vem som skall vara huvudman för skolan är en fråga, som berör och intresserar allmänheten. Internationellt sett så varierar utbildningssystemen men i stort så finns en kombination mellan offentliga och privata skolor i nästan alla länder. Fördelningen mellan dessa varierar också. Skall utbildningen bedrivas av det offentliga eller av det privata? Denna fråga är omdebatterad i Sverige och i fokus för denna uppsats. Just situationen i Sverige är intressant, eftersom antalet fristående skolor har varit väldigt få i en internationell jämförelse, men har ökat markant under 1990-talet. Det är situationen i Sverige jag kommer att undersöka, närmare bestämt socialdemokraternas inställning till fristående skolor, eftersom detta parti har innehaft regeringsmakten under en så lång tid i Sverige och på så sätt kunnat styra skolutvecklingen. Just socialdemokraternas, ur ett internationellt perspektiv, exceptionellt långa regeringsinnehav motiverar en studie av deras utbildningspolitik och inställning till privata alternativ inom skolväsendet. Utbildningssystemet och dess genomförande formas ju av politiska beslutsfattare.

Under de senaste femton åren har antalet elever i fristående skolor ökat i Sverige. Bakgrunden är de i 1990-talets början igångsatta reformer som gav föräldrar och elever möjligheter att välja skola. I dessa reformer fanns också tankar på att de fristående skolorna skulle bidra till utvecklingen. Frågan om fristående skolorna väcker ibland starka känslor och intensiv debatt. Ibland kan man höra en förvåning över att den relativt lilla sektorn fristående skolor kan framkalla så starka reaktioner. I Sverige har det sammanhållna skolväsendet för många människor borgat för det sammanhållna och socialt ansvarstagande samhället. Särskilt den gemensamma skolans demokratifostrande funktion har framhållits som grundläggande medborgarkunskap och en hörnsten för hela vår samhällsform.

Nyligen har också frågan om de fristående skolorna aktualiserats genom massmedias avslöjanden om missförhållanden inom vissa konfessionella friskolor.

En undersökning av skolverket i Sverige har visat att speciella faktorer och förhållanden har skapat ett utbildningssystem, som tidigare har beskrivits som ett "offentligt utbildningsmonopol med vissa undantag". Undantagen, här representerade av friskolorna. Denna syn skiljer sig från till exempel det danska systemet, där man utgår från en

undervisningsplikt som föräldrarna ansvarar för. Föräldrarna kan välja mellan kommunens folkskola, friskola och privatundervisning i annan form (Englund, 1995, s.52f).

Onekligen tycks det så att det svenska skolväsendet står inför en oviss framtid beträffande förhållandet mellan offentliga och fristående skolor.

1.1 Syfte/mål och frågeställningar

Syftet och målet med uppsatsen är att undersöka socialdemokraternas inställning, och eventuella förändring av denna, till förekomsten av fristående skolor i Sverige. Följande frågeställningar kommer att användas för att försöka uppnå uppsatsens syfte och mål.

- Vilka bakomliggande faktorer har bidragit till att forma den socialdemokratiska inställningen till fristående skolor?
- Hur ställde sig de andra politiska partierna till socialdemokraternas förda politik gentemot fristående skolor?
- Förändrades socialdemokraternas inställning till fristående skolor under den undersökta perioden och i så fall varför och hur?

1.2 Avgränsningar

I inledningen beskrev jag det ringa antalet fristående skolor som har funnits och finns i Sverige ur ett internationellt perspektiv, samt socialdemokraternas exceptionellt långa regeringsinnehav. Detta anser jag, motiverar att fokus läggs vid socialdemokraternas politik. De har kunnat påverka mest av de politiska aktörerna. Det är de principiella argumenten för- och emot friskolor, som intresserar mig. Därför kommer jag inte att gå närmare in på olika typer av fristående skolor och vilken pedagogik dessa tillämpar. Jag kommer att koncentrera mig på att redogöra för socialdemokraternas åsikter och argument av främst ideologisk art. De tidsmässiga avgränsningarna av uppsatsen är följande; för att förstå bakgrunden till vad som formade socialdemokraternas inställning kommer en mera översiktlig beskrivning av perioden efter andra världskriget och fram till slutet av 1970-talet att göras. Motiveringen till detta är att under denna tidsperiod hade socialdemokraterna sitt starkaste väljarstöd och var väldigt dominerande i utbildningspolitiken (Isling, 1980, s. 248f). Under 1980-talet började debatten att bli mera aktiv om fristående skolor både bland politiska aktörer och inom media. Nyliberala idéer och strömningar spreds över USA och Västeuropa. I Sverige började den stora offentliga sektorn att ifrågasättas. Det

offentliga utbildningsmonopolet kom under kritik (Englund, 1995, s.168f). Just därför är det mycket intressant att koncentrera uppsatsen till perioden, slutet av 1970-talet och fram till början av 1990-talet.

1.3 Bestämmelser om fristående skolor

Här följer några definitioner av viktiga begrepp och termer för att åskådliggöra skillnaden mellan offentliga skolor och fristående skolor.

År 1983 beslutade riksdagen att benämningen fristående skolor skulle införas på alla skolor med annan huvudman än stat och kommun. Skollagen anger att det gäller skolor som anordnas av fysisk eller enskilda juridiska personer. Med enskild juridisk person avses en ekonomisk förening, en ideell förening, ett aktiebolag eller ett handelsbolag. Med huvudman menas här enkelt uttryckt ägare och verksamhetsansvarig. Fristående skolor kan indelas i olika grupper med hänsyn till karaktär och inriktning.

- 1) Allmänna skolor som i stort sett har samma funktion som offentliga skolor.
- 2) Skolor med särskild pedagogik till exempel Waldorf och Montessoriskolor.
- 3) Skolor med bestämd religiös prägel (konfessionella skolor)
- 4) Skolor med annan särskild prägel

Källa: Marklund, 1986, s.58

Den största gruppen utgörs av fristående skolor med allmän inriktning. Näst största gruppen är skolor med särskild pedagogisk prägel. Därefter konfessionella skolor (Fristående skolor en information från skolverket, 1994, s.7-10).

Skolplikten får fullgöras i en fristående skola, om skolan är godkänd för ändamålet sägs det i skollagen. Alla barn bosatta i Sverige mellan sju och sexton år är skolpliktiga. Enligt skollagens nionde kapitel krävs följande för godkännande.

2§ "Godkännande för vanlig skolplikt skall meddelas, om skolans utbildning ger kunskaper och utbildning, som till sin art och nivå väsentligen svarar mot grundskolans allmänna mål". Härvid skall särskilt beaktas de krav som anges i 1 kapitlet 2§ andra och tredje styckena (Skolans författningar, 2001, s. 17 och 69). De krav, som enligt skollagen särskilt skall beaktas är att "eleverna skall främjas till ansvarskännande människor och samhällsmedlemmar". Vidare skall skolan verka för "grundläggande demokratiska värderingar". Särskilt skall den, som verkar inom skola 1/ främja jämställdheten, 2/ bemöda sig om att hindra varje försök från elever att utsätta andra för kränkande behandling. Tillsyn utövas

av skolverket genom uppföljning och kontroller (Skolans författningar, 2001, s.17). I fall där skolan får avslag på sin ansökan om godkännande eller statsbidrag (gällde innan 1992), kan beslutet överklagas hos kammarrätten inom tre veckor från beslutet, därefter hos regeringsrätten i Stockholm inom tre veckor (Fristående skolor, 1994, s.17).

1.3.1 Internationella Konventioner

Sverige har ratificerat ett antal internationella avtal, som garanterar föräldrarna rätten att välja en alternativ skola istället för den allmänna skolan. Förespråkarna av fristående skolor har ofta hänvisat till dessa konventioner och hävdar att Sverige inte följt avtalen, eftersom antalet friskolor har varit lågt. Eftersom hänvisningar till avtalen så ofta har förekommit i den politiska debatten om friskolor, så ges här ett kort utdrag från de viktigaste avtalen.

1) FN:s allmänna deklARATION om de mänskliga rättigheterna:

Artikel 26:3 anger att "rätten att välja undervisning, som skall ges åt barnen tillkommer i främsta rummet deras föräldrar".

2) Europarådets konvention angående skydd för de mänskliga rättigheterna:

Tilläggsprotokollet artikel 2 "i fråga om uppfostran och undervisning skall staten respektera föräldrars rätt att tillförsäkra sina barn en uppfostran, som står i överensstämmelse med föräldrarnas religiösa och filosofiska övertygelse".

3) UNESCO-konventionen mot diskriminering inom undervisning:

I artikel 5 sägs bland annat att "det är väsentligt att respektera föräldrars och andra laga målsmäns frihet, för det första att välja andra lärosäten för sina barn än de som upprättats av de offentliga myndigheterna men som motsvarar de minimikrav som har fastställts av vederbörande myndighet".

Källa: Fristående skolor, 1994 s.48

1.3.2 Utbildningen som "public good" och "private good"

Ovanstående begrepp används ofta i den utbildningspolitiska debatten och kan sägas representera de två olika sidorna i friskolefrågan. Med Public Good avses, att eleverna får en gemensam värdebas och gemensamma kunskaper för att kunna fungera som medborgare i ett demokratiskt samhälle. Gemensam skolgång för alla barn oavsett social bakgrund och kön. En skolklass, en skola är ett kollektiv som skall fostra för livet i det större kollektivet.

Målet är att uppnå känsla och förståelse för andra människor, åsikter och seder samt respekt för människovärdet (Skolverket, 1993, s.14f).

Private Good betonar föräldrars rätt till valfrihet beträffande skola och undervisning. Rätten till utbildning är primärt en medborgerlig rättighet som tillkommer varje uppväxande individ/framväxande medborgare. Val av skola och rätten att bestämma över sina barns utbildning är viktigt i ett fritt samhälle (Skolverket, 1993, s.15).

1.4 Metodologiska överväganden och källmaterial

1.4.1 Metod

Den metod, som jag kommer att använda mig av, är till största delen den så kallade kvalitativa metoden som i korthet innebär att inriktningen koncentreras på tolkning och förståelse av texter. För den kvalitativa metoden är det skrivna och tryckta ordet den vanligaste formen. Huvuddelen i den kvalitativa studien berör människan i samspel med andra människor. Tolkningen av de förekommande texterna i uppsatsen kommer att ske i enlighet med den hermeneutiska modellen, som är en kvalitativ analysmetod, där tolkning och förståelse sedda ur ett helhetsperspektiv är de centrala momenten i undersökningen. Det betyder att den lilla delen skall förstås i sin fulla kontext, och att tolkningen bör betraktas som en spegling av de tankar och stämningar som fanns vid den undersökta textens tillblivelse (Svenning, 2003, s. 160ff). Hermeneutikens analytiska metod utgår ifrån tolkning av texter, textens språk, syfte, kontext etc. syftande till förståelse och förklaring av individens/subjektets agerande och förfaringsätt. I ett hermeneutiskt tillvägagångssätt är de viktiga delarna just tolkning och förståelse snarare än positivismens analys- och förklaringsmoment (Florén & Ågren, s.80). Tillvägagångssättet blir då, att uppsatsförfattaren läser och tolkar materialet för att därefter dra slutsatser, som sedan förmedlas till läsaren. Min metod blir att gå igenom litteratur som behandlar friskolefrågan och inställningen till denna, samt en genomgång av riksdagsmaterial. Arbetet inriktas i första hand på att försöka spåra socialdemokraternas åsikter och agerande via litteratur och i riksdagen via propositioner och motioner. Speciellt studeras utbildningsutskottets betänkanden eftersom utskottet under lång tid var dominerat av socialdemokraterna. Materialet bearbetas, tolkas och presenteras för läsaren.

Vem skall vara huvudman för skolan är den övergripande frågan i uppsatsen, det vill säga vem skall vara verksamhetsansvarig och ägare till skolan? För att polarisera, lyfta fram socialdemokraternas och de borgerliga partiernas åsikter kommer två modeller att användas som arbetsmetod, den kollektiva demokratisynen/deltagandemodellen och den individcentrerade demokratisynen. Modellerna är användbara i undersökningen eftersom de representerar två markant olika synsätt på utbildningens genomförande. Med modellerna som referensram/bakgrund blir det lättare att spåra och förstå inställningen hos både motståndare och förespråkare till fristående skolor. Framför allt socialdemokraternas åsikter får en anknytning till en förklaringsmodell som styr deras inställning.

Den kollektiva demokratisynen/deltagandemodellen

Den första linjen kan benämnas den kollektiva demokratisynen/deltagandemodellen som representerades av socialdemokraterna som förespråkade representativa, demokratiskt valda församlingars överhöghet vad gäller utformningen av utbildningen och dess innehåll. Denna modell har länge varit den dominerande i det svenska samhället (Englund, 1995, s.114ff).

Den kollektiva demokratisynen på utbildning har sin värdebas i den reformistiska socialismen, där det finns en stark strävan att utjämna olikheter i politiska resurser, genom främst utbildning och inkomstutjämning. Med reformistisk socialism menas en socialistisk ideologi som förespråkar gradvis samhällsförändring och är icke revolutionär så snart förutsättningarna finns för parlamentarisk demokrati. Ett klasslöst och därmed jämlikt samhälle under medborgerlig kontroll är reformismens vision om ett gott samhälle. Socialdemokratin i Sverige kom att välja den reformistiska vägen till makten och likaså inom utbildningspolitiken (Larsson, 1997, s.75f).

Den individcentrerade demokratisynen

Den andra modellen är en individcentrerad demokratisyn som används av förespråkare av fristående skolor. Den kan härledas från ett "State of families perspektiv" som först skisserades av John Locke (Larsson, 1997, s.124). Den liberala politiska (utbildnings-) filosofen Amy Guttmann har gjort en analys av olika modeller beträffande "who should share the authority to influence education issues". Hon menar att denna senare modell tillåter föräldrarna att strategiskt planera sina barns utbildning och liv, de vill säga att försöka välja i enlighet med familjearvet. Attraktionen i denna modell har vuxit starkt under senare tid av flera skäl. Det grundläggande torde vara tidsandans förskjutning mot individualism, rörel-

sen bort ifrån vad som uppfattas som förmyndarsamhället (Englund, 1995, s.126). Vad som skett i enlighet med denna modell är att staten undviker att utsätta sig för den legitimitetsproblematik den tidigare inte ställdes inför. Det har skett genom att förflytta den ständigt pågående kampen mellan olika sociala krafter om utbildningens utformning från statsapparaten till lägre nivåer (Englund, 1995, s. 126f).

1.4.2 Källmaterial och Källkritik

Överlag så finns ett ringa material om fristående skolor i Sverige att tillgå. Detta medför att man får ta material från områden där det kan finnas en koppling till fristående skolor, vilket då innebär material inom allmän utbildningshistoria samt utbildningspolitik. Det material som främst kommer att användas i uppsatsen, är litteratur och tidskrifter som behandlar socialdemokraternas utbildnings- och skolpolitik, litteratur om fristående skolor, litteratur om utbildning och demokrati samt offentligt tryck. Riksdagsmaterial i form av främst motioner och propositioner kommer att användas för att i första hand försöka spåra socialdemokraternas inställning och agerande i riksdagen. Utbildningsutskottets behandling och hemställan av propositioner och motioner utgör en viktig del av riksdagsmaterialet eftersom här återfinns partiernas inställning till fristående skolor i Sverige. Under den undersökta perioden har socialdemokraterna dominerat utbildningsutskottet, vilket gör att deras åsikter lyfts fram. *Källkritik* kan riktas mot källmaterialet på vissa punkter. Eftersom friskolornas antal har varit lågt har dessa inte varit föremål för någon omfattande forskning. Vilket medför att litteratur som behandlar frågan före 1990-talet inte är lätt att finna. Frågan om friskolor har i det närmaste varit en icke-fråga. Användandet av andrahands källor förekommer i uppsatsen bland annat Tomas Englunds bok *Utbildningspolitiskt systemskifte* (1995) som ofta refereras till i uppsatsen. Sökandet efter material får ofta omvägar via allmänna verk i utbildningshistoria och utbildningspolitik. Riksdagsmaterialet uppvisar i viss mån problem eftersom friskolefrågan inte var någon omdebatterad fråga i kammaren och riksdagspartierna var tämligen passiva i sitt agerande. Detta medför att det blir svårt ibland att fånga partiernas åsikter. Samma problem uppstår när det gäller material från partierna. Genom det ringa intresse frågan rönt har partierna visat lite intresse för att producera material i friskolefrågan.

1.5 Disposition

Uppsatsens är disponerad på följande sätt, ett inledningskapitel inleder uppsatsen med därefter följande bakgrundsdel som har tyngdpunkten på den historiska beskrivningen av fristående skolor fram till 1960-talet. Huvuddelen av uppsatsen, undersökningsdelen följer sedan. Denna består av en genomgång av den undersökta tidsperioden från slutet av 1960-talet till och med början av 1990-talet. I denna del undersöks socialdemokraternas inställning till fristående skolor via främst litteratur och en genomgång av riksdagsmaterial. Utbildningsutskottet agerande studeras speciellt på grund av socialdemokraternas långa regeringsinnehav. Slutsatser och diskussion följer undersökningskapitlet. Uppsatsen avslutas med en sammanfattning. Dispositionen är till största delen en kronologisk disposition som följer ett skeende från början till slut. De fristående skolornas utveckling beskrivs översiktligt från efterkrigstiden för att sedan studeras mera noggrant under 1970- och 1980-talen. Dispositionen blir i visst avseende också tematisk till sin uppläggning genom att främst socialdemokraternas och moderaternas inställning till fristående skolor beskrives var för sig.

1.6 Tidigare forskning

Om man ser till forskning som behandlar utbildningspolitik- och historia i Sverige så finns ett omfattande material att tillgå. Likaså finns material avseende de politiska partierna, framför allt då socialdemokraterna och moderaterna. Men fristående skolor har inte rönt något speciellt stort intresse, vilket märks tydligt när man letar efter källor. Det har inte skrivits någon svensk doktors- eller licentiatavhandling om fristående skolor. Litteraturen har inte heller varit omfattande. Offentliga utredningar har oftast behandlat vilket ekonomiskt stöd fristående skolor skall ha som exempelvis hur stort statsbidraget skall vara (SOU, 1982:34, s.45f). En viss forskning har ändå bedrivits, men enbart i ringa omfattning. Oftast har forskningen endast berört statsbidraget till fristående skolor. Jag gör ett anslag att visa på det material som har koppling på något sätt till frågan om fristående skolor. Avhandlingar, litteratur, material om socialdemokraternas skolpolitik finns det ett rikligt utbud av. Exempel på litteratur är Åke Islings mycket omfattande avhandling *Kampen för och emot en demokratisk skola* (1980) som behandlar svensk utbildningshistoria efter andra världskriget och kampen för enhetsskolan och sedermera grundskolan. Torsten Husén har under lång tid varit aktiv i skoldebatten och skrivit många verk i dessa frågor.

Göran Bergströms avhandling *Jämlikhet och kunskap* (1993) beskriver socialdemokraternas reformstrategier i sin skolpolitik 1975-1990. Lena Fejan Ljunghill har skrivit om socialdemokraternas skolpolitik i *En skola för alla – vad blev det av visionerna?* (1995) som är en reportagebok ifrån skolan under 1980- och 1990-talen. Bo Rothstein har i *Den socialdemokratiska staten* (1986) beskrivit socialdemokraternas politik på vissa kärnområde t.ex. inom skolpolitiken. I *Socialdemokraternas 90-talsprogram* (1989) redogörs för förändringar i socialdemokraternas politik inklusive skolpolitiken. Ylva Bomans avhandling *Utbildningspolitik i det andra moderna* (2002) som behandlar relationen mellan utbildning, demokrati och medborgarskap. Just begreppen demokrati, medborgarskap och jämlikhet är centrala, eftersom de politiska partierna inte minst socialdemokraterna använder sig av dessa när de beskriver sin inställning till fristående skolor.

Under decennierna efter beslutet om införandet av grundskolan 1962 fanns i princip ingen pedagogisk eller annan ämnesrelaterad forskning i Sverige om fristående skolor. Det fanns tydligen så få sådana skolor att forska om att frågan inte aktualiserades, just på grund av allmänna grundskolans införande (Isling, 1980, s.174ff). En av de få studier som finns från tiden före 1985 är Magnus von Platens *Privat information i skolan* (1981). Det är en historisk studie som behandlar förhållandena främst under 1700- och 1800-talen då näst intill alla skolor var i privat regi. Vid 1980-talets mitt startade projektet offentlig skola och fristående undervisning under ledning av Birgit Rodhe vid Pedagogiska institutionen, Lunds universitet. Syftet med projektet var att granska samspelet och växelverkan mellan offentliga och privata undervisningsinsatser i ett historiskt och komparativt perspektiv. Tomas Englund professor i pedagogik vid universitetet i Örebro likaså vetenskaplig ledare för forskningsgruppen ”Socialisationens innehåll och medborgarskapets dimensioner” har beskrivit övergången från den nästan helt dominerande offentliga skolan till privata alternativ som en del i ett större systemskifte i *Utbildningspolitiskt systemskifte?* (1995). Skolforskaren Ulf Schüllerqvist som tillhörde Englunds grupp har studerat den diskursförändring som skett inom utbildningspolitiken under 1980-talet – från ett enhetligt skolsystem till skolprofilering och skolpeng. Han intresserade sig också för de politiska partiernas inställning till fristående skolor. Hans avhandling kunde på grund av dödsfall tyvärr ej färdigställas (Englund, 1995, s.9f).

På uppdrag av skolöverstyrelsen har professor Sixten Marklund utrett frågan, om de fristående skolorna med alternativ pedagogik kunde tillföra de offentliga skolorna positiva erfarenheter. Ibland kan kopplingar till friskolefrågan hittas i material med annan huvud-

inriktning. Ett exempel på detta är statsvetaren Anders Lindboms avhandling *Medborgarskapet i välfärdsstaten* (1995). Lindbom undersökte medborgarskapet i Sverige och Danmark, samt inställningen till utbildningen i båda länderna. Det finns stora skillnader mellan Sverige och Danmark. I Sverige ses skolan som en förlängning av samhället, medan den i Danmark ses som en statsunderstödd förlängning av hemmet och lokalsamhället. I Sverige har målet om en nationellt jämbördig utbildningsstandard däremot ansetts förutsätta en stark statlig styrning (Lindbom, (red) 2007, s.11ff). På senare tid har Kjellman (2001) skrivit en avhandling i pedagogik om val av grundskola i Stockholm 1994-1996. Damgren (2002) har också fokuserat på frågan om föräldraval i Malmö. Han har koncentrerat sig på frågan, varför vissa föräldrar väljer en fristående skola? En av de mest uppmärksammade studierna av fristående skolor under senare tid är ESO-rapporten *Konkurrens bildar skola* (2001). ESO- rapport om friskolornas betydelse för de kommunala skolorna av Bergström & Sandström. Författarna tycker sig se att konkurrens gynnar alla skolor. Annars är den vanliga uppfattningen bland forskare, att det skulle finnas förlorare både bland elever och bland skolor, ifall tävling, konkurrens och marknadsmekanismer förs in i det svenska skolväsendet (Nilsson, 2002, s.35-49).

1.7 Teoretisk utgångspunkt

1.7.1 Decentralisering och Governance

När frågan om offentliga och fristående skolor behandlas kommer diskussionen ofta in på begrepp som decentralisering och det kanske inte lika använda governance. Ofta har decentralisering diskuterats angående den offentliga skolans verksamhet men även i friskolefrågan. Frågan vem som skall vara huvudman för skolan kan kopplas till teorier om decentralisering eftersom inom teorin diskuteras t ex. vem som skall vara huvudman inom det offentliga skolväsendet, staten eller kommunen. Det andra ledet blir en fråga om huvudmannaskapet skall vara offentligt eller privat. Det är alltså två frågor som har diskuterats inom ramen för friskolefrågan. Den service som den svenska välfärdsstaten erbjuder har traditionellt varit offentligt organiserad. En förskjutning från centrum till periferi sedan 1970-talet vad gällde beslutsfattande genom decentralisering, från stat till kommun och landsting och senare till mindre enheter inom kommunen öppnade vägen för nya lösningar (Skolverket, 1993, s.10). De nya lösningarna för socialdemokraternas del blev att diskutera det allmänna skolväsendet organisation och därefter friskolornas roll i samhället (Skolver-

ket, 1993, s.10f). För att ge läsaren en ökad möjlighet att bättre förstå debatten om fristående skolor ges här en översiktlig beskrivning av teorin och begreppen. Decentralisering har ingen allmän definition, många olika förslag finns på definition men uppsatsen utgår från en vanligt förekommande definition i vetenskapliga verk:

Att decentralisering generellt sett avser en förflyttning av politisk och/eller administrativ makt och formell kompetens från centrala institutioner till institutioner på lägre nivåer (Rothstein (red.), 2001, s.107).

Decentralisering har många dimensioner, den som ligger närmast uppsatsens innehåll är decentralisering av huvudmannaskap. Huvudmannaskap innebär det administrativa och operativa ansvaret för en viss verksamhet. Där bör också inräknas ledningsfunktion och ansvarstagande (Rothstein (red.), 2001, s.109f).

Governance är något svåröversatt men kan definieras som samordning eller styrning. Decentraliseringen skapar förutsättningar för en annan modell av styrning och samordning än den centraliserade ordningen (Rothstein (red.), 2001, s.105). Governance handlar om processer för att uppnå kollektiva mål och implementera dessa och innefattar både offentliga och privata aktörer. Forskningen inom statsvetenskap betonar hur offentliga-privata partnerskap, kan bestämma kollektiva, politiska mål och arbeta mot dessa (Rothstein (red.), 2001, s.118). Här ses en koppling till friskolefrågan eftersom där diskuteras just frågor som rör förhållandet mellan offentliga och fristående skolor.

1.7.2 Utbildning som det allmännas bästa. Public Good

Eftersom uppsatsen fokuserar på socialdemokraternas förda politik presenteras mer utförligt teorin kring *utbildning som det allmännas bästa* som har varit vägledande för socialdemokraternas inställning till fristående skolor. Motståndarna till fristående skolor anser att utbildningen som "Public Good"/ det allmänna goda, bör ses som en representativ term för det svenska utbildningssystemet som det tagit form under lång tid och speciellt under efterkrigstiden. Där har skolans genomgripande reformering inneburit ett jämlikhetskapande för alla och en gemensam grundskola med medborgerlig fostran. Detta är huvudmålen som har gett uttryck för den svenska modellen och dess samhörighetssträvanden. Professorn i pedagogik Tomas Englund som vill begränsa de fristående skolornas antal ser "Private Good" / det enskildas bästa som en representativ term för den utmaning av

det offentliga utbildningssystemet som ställts under det senaste decenniet inte bara i Sverige utan i hela Västeuropa (Englund, 1995, s.108).

Englund menar vidare att i det "allmänna bästa"- perspektivet så är den grundläggande principen att den kollektiva, gemensamma demokratiska bestämmanderätten över utbildningen skall förmedlas via staten eller av en parlamentarisk vald församling på en lägre nivå. Varje barn eller ungdom skall då tillförsäkras rätten till en gemensam utbildning med innehåll och utformning som bestäms i kollektiv demokratisk ordning.

I det motsatta perspektivet "Private Good" betonar Englund att det är enskilda föräldrar som ges bestämmanderätten över utbildningens utformning och innehåll. Utbildningen skall här vara primärt relaterad till varje enskild familj och deras barn. Föräldrarna beslutar över barnens framtida karriärer. Det underliggande synsättet här är att barn och framför allt deras föräldrar betraktas som ägare av sina respektive kapaciteter jämförbart med ägandet av annan egendom. Enligt detta synsätt skall eleverna utnyttja sina kapaciteter för att nå största möjliga individuella sociala karriär möjligheter till skillnad mot att sträva efter allas gemensamma "bästa" (Englund 1995, s.109f).

Vad som företrädarna för en offentlig huvudman för utbildningen poängterar är att utbildningen skall vara en medborgerlig/social rättighet. Den engelska sociologen T.H. Marshall utvecklade i slutet av 1940-talet sin tes om de medborgerliga rättigheterna. Marshall urskilde den successiva utvecklingen av tre olika rättigheter de civila, politiska och sociala. Den civila sfären består av personlig frihet, yttrande-, tanke- och trosfrihet, äganderätt och rätt till att sluta avtal samt juridisk rättvisa. Med det politiska elementet avsåg han rätten att delta i den politiska beslutsprocessen. Det sociala elementet menade han är alltifrån ekonomisk välfärd och rätten att ta del av samhällets kulturarv. De institutioner som är viktigast här är utbildningssystemet och socialförvaltningarna. Marshall betraktade utbildning som en social rättighet (Marshall, 1949/1991, s.28f).

Den amerikanska filosofen Amy Guttmann går så långt att hon föreslår att många fristående skolor skall förbjudas med argumentet, att ju mer detta system växer desto mindre är möjligheterna för det allmänna skolväsendet att fylla sin demokratiska funktion. Problemet är här alltså vad utbildningen är till för om utbildningen primärt skall fylla funktionen att förbereda för demokratin eller om den primärt har en familjgrundad funktion av ekonomisk eller värdeöverförande grund (Guttmann, 1987, s.116). Guttmann menar vidare att ifall staten lämnar över sin makt över utbildningen till föräldrarna riskerar den att förlora

sitt mest effektiva redskap för att skapa en ömsesidig respekt bland sina medborgare. Den sanna pluralismen kan endast upprätthållas i den offentliga skolan. Vidare menar hon att social diversitet berikar våra liv eftersom det ökar förståelsen för människors skilda livsvillkor (Guttman, 1987, s.32f).

Begreppet jämlikhet lyfts fram starkt av förespråkarna för den offentliga skolan och den kollektiva demokratisynen. I Åke Islings avhandling *Kampen för och emot en demokratisk skola* (1980) så understryker han socialdemokraternas mycket starka betoning av jämlikhet i utbildningen kopplat till en kollektiv demokratisyn (Isling, 1980, s.203ff).

Motståndarna till idén om utbildningen som public good, faller tillbaka på framför allt gamla liberala och inte minst sagt nyliberala idéer, som framträdde vid början av 1970-talet. Förespråkarna gick till angrepp mot den dominerande socialliberala ideologin och mot den statsmakt som utvidgats till så många nya områden efter andra världskriget. Avgränsningarna mellan individens rättigheter och statsmaktens legitima verksamhetsfält kom åter att debatteras. Robert Nozick amerikansk filosof var redan på 1970-talet, det främsta namnet på den nyliberala sidan (Larsson, 1997, s.123). Nozick går tillbaka till 1600-talets John Locke och liksom denne så finner Nozick att statsmaktens existens endast kan motiveras när den är till för att upprätthålla individens rättigheter. Den minimala staten är målet, den är det minst mäktiga politiska arrangemang som är förenligt med skydd av individen. Privat egendom är en naturlig och okränkbar rättighet, så länge det har skett genom rättvist förvärv. Motsättningarna finns mellan staten och individerna. Valfriheten och handlingsfriheten för individerna skall i alla lägen främjas. Välfärdsstaten med dess byråkrati och regleringar skall i alla lägen bekämpas. Politikerna skall besluta inom tre områden nämligen rättsväsende, ordningsmakt och försvar (Larsson, 1997, s.127f).

Nobelpristagaren i ekonomi Milton Friedman lanserade idén om utbildningskuponger. Varje individ får rätt till ett bestämt belopp för utbildningsändamål. De kan inlösas och utnyttjas i den skola som föräldrar eller ungdomar själva bestämmer. På så sätt uppstår en skattefinansierad utbildningsmarknad där konkurrens råder. Konkurrens är ett viktigt argument för friskolevänner, likaså valfriheten för konsumenterna. En viss offentlig kontroll kan också behållas. Nyliberalismens utopi skulle alltså vara uppnådd i och med att staten trätt tillbaka och lämnat marknaden fri (Larsson, 1995,s130f).

1.7.3 Diskurs och diskursanalys

Beträffande teorianvändningen så finns det olika teorier som kan tillämpas beroende på vilket syfte/mål och frågeställningar uppsatsen har. Eftersom det ingår i min metod att undersöka den skolpolitiska diskursen under 1970- och 1980- talen, så följer en beskrivning av begreppen diskurs och diskursanalys. 1970- och 1980- talens diskurs beskrivs specifikt i ett senare avsnitt i uppsatsen. Enligt skolforskaren Ulf Schüllerqvist som forskat i skolpolitiska diskurser i Sverige så menade han, att diskurs kan användas istället för begreppet spelplan. Debatten förskjuts från en spelplan till en annan, konsensus kring en fråga kan upphöra genom att en part utmanar gamla sanningar, nya frågor tas upp, debattfält erövrar av en part. Språkbruket som används förändras, orden kan få andra valörer (Englund, 1995, s.46). Diskurs kan enligt Cherryholms beskrivas som:

a body of anonymous, historical rules, always determined in the time and space that have defined a given period, and for a given social, economic geographical or linguistic area, the conditions of operation of the enuciative function (Englund, 1995, s.46).

Diskurs efter dess språkliga ursprung, diskussion samtal om visst ämne och av formellare slag. Enligt den franske filosofen Michel Foucault var diskursen en ordning som direkt påverkade vad som sades och skrevs, eller vad som kunde sägas och skrivas. Genom att tala om vad som fick sägas och inte, samt genom att reglera hur verkligheten skulle bestämmas och ordnas så hade, ansåg Foucault, diskursen makt över tanke och handling den är gränssättande. (Florén & Ågren, 2006, s.138f). Foucault menar vidare att verkligheten som medborgarna uppfattar den, är en språklig konstruktion som sker i socialt sammanhang från en social position, som är en grund för makt. Diskursen är en språklig och social konstruktion. Diskursanalysen går ut på att försöka att förstå hur sociala språksammanhang är sammansatta och fungerar. Vilka är de grundläggande begreppen och distinktionerna? Det viktiga är inte, hur väl diskursen stämmer med verkligheten, utan hur dess delar fogas ihop och vilket maktinnehåll som finns i den (Florén & Ågren, 2006, s.139).

Diskursen styrs av de maktförhållanden som råder. Makten styr diskursen både synligt och osynligt. Diskursen får en gränssättande funktion. Schüllerqvist menade, att diskursen blir till en rad ståndpunkter, som formar skolpolitiska beslut i riksdagen. Exempel

på en sådan ståndpunkt är en enhetlig skola, som ingick i diskursen under en period (Englund, 1995, s.44).

Diskursen för skolpolitiken är olika vid olika tidsperioder. Skiftande maktförhållanden ger olika spelplaner, diskurser för debatten. Diskursen är inte beroende av regeringsmakten, exempelvis diskursen under 1970-talet var formad under långt socialdemokratiskt maktinnehav, men den bekräftades genom riksdagsbeslut om ny läroplan 1979, som togs med en borgerlig majoritet i riksdagen (Englund, 1995, s.47). Diskursen har en värdebas som är mer grundläggande än själva diskursen; diskursen konkretiserar värdebasen, exempelvis ett värde i basen, icke-segregering konkretiseras i diskursen som enhetlig skola. Diskursens värdebas formas primärt av den samhällliga kontexten, även den konkreta skolpolitiken kan påverka den. De politiska partiernas uppfattningar om hur skolpraktiken ser ut, påverkar då den samhällliga kontexten/värdebasen. Värdebasen kan fungera oberoende av förändringar i den samhällliga kontexten, värdebasen ändras inte. Diskurser kan också leva sitt eget liv, oberoende av förändringar i värdebasen. Värdebasen kan förändras, men politiker kan upprepa den gamla diskursens ståndpunkter under en tidsperiod. En eftersläpning i diskursförändringen uppstår (Englund, 1995, s.46f).

Med detta avsnitt så avslutas huvudavsnittet inledningen med dess tillhörande underavdelningar. Nästa steg blir att beskriva den historiska bakgrunden till fristående skolor i Sverige. Ett särskilt avsnitt beskriver 1962 års beslut om obligatorisk grundskola eftersom detta beslut kom att få stor effekt på debatten om fristående skolor och dess antal.

2. Historik/Bakgrund Fristående skolor i Sverige

Internationellt sett har Sverige haft ett väldigt lågt antal elever i andra skolformer än i de offentliga. Det skolsystem som etablerades i mitten av 1800-talet var ett dualistiskt system, ett utpräglat parallellskolsystem bestående av en statlig lärdomsskola och en kommunal folkskola. År 1842 infördes kommunala folkskolor i Sverige. Dess uppgift var att ge elementär skolutbildning åt de barn som inte kunde få en tillfredsställande undervisning i hemmet. De elever som däremot började i lärdomsskolan hade som regel fått sin grundläggande undervisning i privata förberedelseskolor eller genom informatorer i hemmet. Innan allmän skolplikt och allmänna skolor infördes vilket skedde på 1800-talet i de industrialiserade länderna och i u-länderna oftast 100 år senare, var de flesta skolor privata (Richardson, 1999, s.112). Etniska och konfessionella friskolor har en lång tradition i Sverige. De första som etablerades av de som fortfarande finns kvar är Tyska skolan 1612, S:t Eriks katolska skola 1795 och Franska skolan 1862, alla i Stockholm. På 1800-talet tillkom Ekebyholmsskolan (Adventistsamfundet) och på 1900-talet Hillerskolan, Estniska skolan. Ett antal sverigefinska skolor, många kristna skolor och 16 arabiska eller muslimska skolor (Fakta om friskolor, 2005, s.8). Utvecklingen i Sverige under 1800-talet innebär att det mellan de båda skolformerna växte fram ett tredje skolsystem som bestod av en rad olika skolor pojkläroverk, privata flickskolor, folkhögskolor samt olika slags yrkeskolor. Dessa gav undervisning för nybörjare som en förberedelse för inträde i de högre enskilda skolorna det vill säga de enskilda flickskolor och enskilda läroverken. Detta hände på grund av att undervisning i hemmet inte bara ersattes av folkskolan, utan även av privata pedagogier, pensioner och annan undervisning, som växte fram under ledning av privatpersoner. Folkskolan växte fram på grund av att den var ekonomiskt fördelaktigare än de enskilda skolorna (SOU, 1981:34, s.18-22). Dock kom de enskilda skolorna att spela en stor roll i den del av skolhistorien som hör till kvinnornas historia. De var samtidigt ofta skolor, där nya pedagogiska idéer och metoder prövades och förverkligades av pedagogiska nyskapare som till exempel Anna Sandström, Sigurd Rudbeck och Anna Whithlock (Thoursie, 1994, s.134). Vad gäller utvecklingen av skolor med enskild huvudman kan man visa detta genom följande uppgifter. Höstterminen 1919 gick drygt 22 000 elever i de allmänna statliga läroverken (högre allmänna läroverk, realskolor, och samskolor). Av dem var cirka 470 flickor. I de statsunderstödda enskilda skolorna, enskilda mellanskolor, flickskolor och högre goss- och samskolor undervisades vid samma tid drygt 25 300 elever, varav nästan 21 800 var flickor. Fyrtio år senare år 1959 fortsatte 200 000 elever i statlig

eller kommunal skola efter folkskolan. Hälften av dessa var flickor. Under samma tid gick cirka 11 000 i enskilda skolor och antalet fortsatte att sjunka för att vid 1970-talets början vara drygt 5000 i olika skolor (Thoursie, 1994, s.134).

Inrättandet av enskilda skolor har gått i vågor. En tredjedel av de av de fristående skolorna hade startats före år 1915. Ingen tillkom mellan 1915 och 1944. Efter andra världskriget fram till 1962, då riksdagen beslutade att grundskolan skulle inrättas, tillkom sju fristående skolor mellan 1963 och 1970 påbörjades en skola. Under 1970-talet startades femton fristående skolor. Denna kraftiga ökning under 1970-talet kan förklaras enligt skolforskaren Kerstin Thoursie med det ökande intresset för Waldorfpedagogik, samt att kristendomsämnet fick en försvagad ställning i 1969 års läroplan för grundskolan. Av det femton nytillkomna skolorna under 1970-talet var sju Waldorfskolor och fem hade konfessionell inriktning (Thoursie, 1994, s.130ff).

2.1 Socialdemokraterna och 1962 års beslut om obligatorisk skola

En av de främsta anledningarna till att det redan låga antalet av fristående skolor i Sverige minskade ännu mer var 1962 års beslut om införande av en obligatorisk grundskola. Socialdemokraterna hade en mycket stark ställning politiskt och ville avskaffa parallellskolsystemet och genomföra en pedagogisk nydaning samt göra den praktiska utbildningen likvärdig och lika eftertraktad som den teoretiska (Richardson, 1999, s.73).

2.1.1 Bakgrund till 1962 års beslut

Enligt pedagogen och skolforskaren Torsten Husén så fanns det speciella förutsättningar för Sverige. År 1962 beslutade riksdagen att införa en nioårig obligatorisk grundskola som ersatte alla de andra parallella skolformerna. 1962 års beslut var en sista länk i en lång historisk kedja som började med att folkskolan skulle vara bottenskola för all högre utbildning. Folkskolan inrättades 1842 och var sexårig. Husén ansåg att motståndarna till reformerna inte önskade konfrontation. Förklaringen till denna enighet var den politiska stabilitet som rådde i Sverige, med samma dominerande parti och i praktiken samma regering vid makten sedan 1930-talets början. Denna stabilitet hade möjliggjort den konsensus i planeringen och genomförandet, som inte är möjlig vid täta regeringsbyten. Vidare menade Husén att arbetsmarknaden var relativt lugn med starka organisationer och en effektiv för-

handlingsorganisation (Husén, 1987, 136ff). Den svenska modellen var präglad av försök att lösa politiska och fackliga problem i samförstånd och utan onödig polarisering. Den växande ekonomin gav utrymme för ökad levnadsstandard hos folk. Höjda reallöner och nya former växte fram. De sociala välfärdsreformerna med början under 1930-talet lade grunden för en ökad levnadsstandard hos folk i gemen. Välfärdssamhället bidrog i sin tur att höja anspråksnivån för utbildning. En politik som syftade till full sysselsättning, generösa pensioner, sjukförsäkring och barnbidrag skapade grundtrygghet.

Reformerna av skolans struktur och läroplaner lanserades mer eller mindre samtidigt med olika skolsociala reformer som fria skolmåltider, fria läromedel, skolhälsovård mm (Husén, 1987, s.144-150)

Lars-Olof Sjöberg också han skolforskare anser att redan 1918 års skolkommision utfärdade en negativ inställning till enskilda skolor som de då kallades. Detta kan beläsas genom kommissionens uttalanden "om samhället erbjuder alla barn och ungdomar fullgod undervisning i allmänna skolor, finns i princip inget utrymme för ett enskilt skolväsende". Däremot ansåg man att enskilda skolor skulle få existera. Enligt Sjöberg tog skolpolitikerna och tjänstemännen som under 1960- och 70-talet behandlade frågorna starkt intryck av 1918 års skolkommisions betänkande, det vill säga en kärv attityd mot enskilda skolor (Utbildningshistoria, 1994, s.186f).

Detta kan enligt Sjöberg tolkas så att invändningarna mot det enskilda skolväsendet hade politisk bakgrund. Frågan gällde jämlikheten, menar Sjöberg. De enskilda skolorna upplevdes som segregering i en tid då man snarare borde arbeta för en utjämning mellan olika klasser i samhället. Utjämning hade ägt rum för vuxna medborgare i landet. Då borde också skolan följa detta. Skolor skulle åstadkomma utjämning och mera för att bestående olikheter och orättvisor inte konserverades. Sjöbergs tes är alltså, att enhetsskolan redan så pass tidigt hade en majoritet av anhängare i de valda församlingarna. Vilket är oerhört intressant ifall en konsensus redan så tidigt etablerades i Sverige (Utbildningshistoria, 1994, s.187f).

Hos både Sjöberg och Husén kan man se ett mönster av gemensamma nämnare som verkade för en enhetlig grundskola. En politisk majoritet i riksdagen och stabilt regeringsinnehav av socialdemokraterna under långa perioder gjorde detta möjligt. Under 1940- och 50-talen fanns en stor reformiver och utbildningsoptimism i samhället. Andra världskriget var slut och en bättre värld skulle byggas upp. Socialdemokraterna i Sverige ansåg att

skolan skulle spela en viktig och avgörande roll i det bygget (Richardsson, 1999, s.90ff). Och skolan blev därför en viktig politisk fråga. Socialdemokraterna ansåg att det skulle bli en skola för alla och inte en urvalsskola där föräldrarnas plånbok och sociala status var avgörande för barnens framtida utbildningschanser och därmed samhällskarriär (Fejan, Ljunghill, 1995, s.11f).

Det skulle bli en skola för alla med eleven i centrum, eleven som individ men också en medborgarskola, som fostrade till jämlikhet och demokrati, en skola som förändrande samhället till det bättre och som drev utvecklingen framåt (Fejan, Ljunghill, 1995, s.12f).

Utgångsläget inför 1970- och 1980-talen var alltså, en stark ställning för socialdemokraterna och den offentliga skolan.

3. Inställningen till Fristående skolor från 1960-talet

3.1 Stark betoning på offentlig skola och jämlikhet i Sverige

I Sverige har en lång tidsperiod av kamp och strider ägt rum för att göra "folkskolan" till en bottenskola. Därför har en stark konsensus uppstått. Detta tillsammans med socialdemokraternas långa regeringsinnehav har skapat speciella förhållanden i Sverige för den kollektiva modellen (Isling, 1980, s.175ff). Många ser idag den historien som en omistlig landvinning och blir därför upprörda då de anser den hotad. Många minns ännu hur det socialt uppdelade skolväsendet fungerade och vilka genomgripande konsekvenser de olika skolformerna hade på människors livsvillkor. Det samhället vill man inte ha tillbaka. Svenskarna har inte heller en nutida erfarenhet av att leva i ett välfärdssamhälle som samtidigt har ett offentligt finansierat, men uppdelat skolväsende som fallet är till exempel i Nederländerna som har 70 % av grundskoleelever i fristående skolor (Nilsson, 2002, s.22f). Istället har det sammanhållna skolväsendet för många borgat för det sammanhållna och socialt ansvarstagande samhället. Särskilt den gemensamma skolans demokrati-fostrande roll har poängterats. Om skolan upphör att vara gemensam försvinner ett av demokratins fundament enligt den traditionellt "svenska synen" som till största delen har formats av socialdemokraterna (Isling, 1980, s.212f).

Den svenska modellen har sökt att realisera en kollektiv frihet med staten som central instans. Strävan har varit att göra utbildningen lika tillgänglig för alla och att skapa lika resultat/likartad grund vad gäller medborgarkompetens. Karakteristiskt för det svenska utbildningssystemet har också varit att det syftat till likvärdighet och jämlikhet även om det inneburit en ojämlig behandling, till exempel mer resurser till svagpresterande elever. Resultatjämlikhet har använts som metod för att skapa kompetenta medborgare som kollektivt kan diskutera och ta beslut om framtiden i både små och stora politiska frågor (Englund, 1995, s.124).

Den kollektiva demokratisynen/deltagande modellen avseende utbildningens utformning och dess innehåll har sedan länge varit den dominerande i det svenska samhället. Utbildningen som en stark social rättighet har alltid framhållits som väldigt viktig av socialdemokraterna. (Englund, 1995, s.126f). Rätten till utbildning i Sverige har betraktats som en rättighet, där utbildnings mål varit att forma den framtida vuxna myndiga medborgaren. Det har primärt gällt en obligatorisk grundskola och senare en gymnasieskola med plats för alla sökanden samt kompletterande vuxenutbildning. Principen om jämlikhet som förutsättning för allas potentiella medborgardeltagande har varit en målsättning för skolsystemet i Sverige (Englund, 1995, s.123).

3.1.1 Socialdemokraternas inställning till fristående skolor

Under 1960 och 1970-talen radikaliserades politiken i en vänstervåg över hela Västeuropa och inte minst i Sverige. Utbildningspolitiken i Sverige kom att omfattas av dessa politiska idéer. Socialdemokraternas maktposition var i det närmaste ohotad (Larsson, 1997, s.154ff). Eftersom socialdemokraterna haft regeringsmakten längst och varit det största partiet i Sverige har det haft stora möjligheter att utforma och påverka skolpolitiken. Det första stora beslutet som fattades var som tidigare nämnts i uppsatsen principbeslutet om att den nioåriga obligatoriska skolan enligt enhetsmodellen skulle prövas. Utvecklingen under 1960- och 1970-talen kan sammanfattas genom följande punkter: Ett enhetligare skolsystem, skolans sekularisering, privatskolornas minskade omfattning, examensväsendets upplösning, skolans vidgade ansvar och nya uppgifter, resurstillskotten, skolans demokratisering som var den övergripande utvecklingstendensen (Richardson, 1999, s.88f). Regeringen beslutade 1962 att den nioåriga skolan skulle vara genomförd läsåret 1972/73 och heta "grundskola". Demokratiseringen fortsatte enligt socialdemokraterna genom successiva läroplansreformer. Just demokratiaspekten framhålls hela tiden av soci-

aldemokraterna. Endast den offentliga skolan kunde vara riktigt demokratisk. Fristående skolor ansågs vara odemokratiska, segregerade och ojämlika (Isling, 1980, s.22). Det fanns möjlighet att fullgöra sin skolplikt i fristående skolor, men författningar och ekonomiska villkor motverkade detta. Socialdemokraterna ville att friskolornas antal skulle vara så litet som möjligt och helst borde upphöra. Det fanns en utbredd uppfattning inom partiet att "det är av värde, att man lyckats avskaffa parallellskolväsendet vid sidan av den offentliga skolan" (Bergström, 1993, s.242). Detta uttalande visar klart på socialdemokraternas negativa inställning till fristående skolor vid 1970-talets slut. Denna förda politik grundade sig på honnörsorden jämlikhet, demokrati och sammanhållen grundskola (Isling, 1980, s.48). För att uppfylla FN-stadgans och Europakonventionens bestämmelser om föräldrars rätt att välja den undervisningen som skulle meddelas barnen kunde fristående skolor verka under bestämda villkor och inte i alltför stor omfattning (SOU, 1981:34 s.47f). Det fanns också en enorm utbildningsoptimism under denna tidsperiod och en av grundskolans främsta tillskyndare Stellan Arvidsson, socialdemokratisk riksdagsman uttryckte sig i andra kammaren 1965 på följande sätt:

Varför skulle man inte vid middagsbordet, skall vi säga i ett lantarbetarhem, kunna med fysikalisk sakkunskap diskutera atomernas uppbyggnad?
 Varför skulle inte murarlärlingar under lunchpausen diskutera de sociala förutsättningarna för Shakespeares gestaltskapande? Här finns inga gränser. (Richardson, 1999, s.90)

Onekligen enormt stora förhoppningar inför framtiden som skulle infrias genom den offentliga skolan och ett lågt antal enskilda skolor.

3.2 Motstånd mot socialdemokraternas skolpolitik, fanns den?

Fanns det då inte någon opposition mot den socialdemokratiska skolpolitiken i Sverige? Onekligen rådde en stark samstämmighet i utbildningspolitiken. Folkpartiet, centerpartiet och vänsterpartiet kommunisterna följde i stort sett socialdemokraternas linje. Endast moderaterna avvek från den rådande diskursen. Lisbeth Lundahl som har skrivit en avhandling om högerens skolpolitik mellan 1904 och 1962, menade att vänsterns framgångar under 1960-talet och början av 1970-talet utlöste en motreaktion från borgerligt håll. De borgerliga partierna började återvinna de intellektuella. Enligt Lundahl grusades under 1970-talet förhoppningarna om att skolan skulle leda till socialt utjämning och ökad välfärd. Skolan

förstärkte snarare än mildrade sorteringen för ett sorterat samhälle (Lundahl, 1989, s.145f). Högern kunde få ett folkligt stöd, vänstern var avväpnad i frågan. Lundahl menar att det är först under 1970–80-talet som moderaterna bedriver en offensiv utbildningspolitik. Detta hade inte tidigare skett under 1900-talet. I stället accepterade högerpartiet den gradvis tilltagande statliga regleringen av utbildningsväsendet Högerpartiet hade i stället stött den process av kommunalisering och förstatligande av privatläroverk och flickskolor, som inleddes vid förra sekelskiftet. Partiet tog inte heller några initiativ till att öka andelen fristående skolor under perioden 1904-1962 (Lindbom, (red.), 2007, s.12). Lundahl ansåg att dagens högerpolitik skiljer sig från gårdagens främst genom sättet att motivera en uppdelning på. Före andra världskriget var samhällets behov ett utbildningssystem för existerande arbetsdelning, på 50-talet konkurrenskraft, på 70- och 80-talet individuella olikheter och individens rätt att få utveckla sina behov "skolan måste slå vakt om elevernas rätt att vara olika". Vidare ansåg Lundahl, att högerens offensiv har haft en metod och ett mål med sin offensiv. Metoden har varit att stödja och artikulera en växande allmänna kritik av grundskolan (Lundahl, 1989, s.190f). Moderaterna hade riktat framgångsrika angrepp på hela den socialdemokratiska välfärdspolitiken för att vara dyr, ineffektiv och utspelad. Den moderna högern kunde framställa vänsterns tanke på en sammanhållen skola och utbildning för alla barn som missriktad, ja i grunden skadlig för dem som skulle gynnas av grundskolereformen, det vill säga elever från de lägsta samhällsskikten.

Detta är enligt Lundahl första gången som detta skedde offensivt och av det ökade väljarstödet under 1980-talet att döma med framgång (Lundahl, 1989, s.189-195). Målet för moderaterna var att problemen kunde lösas genom den fria marknadens princip och att privata initiativ tilläts få ett större inflytande. Skolmonopolet borde hävas genom att enskilda skolor gavs samma statliga och kommunala bidrag som den offentliga utbildningen. Också inom det allmänna skolväsendet borde föräldrar och barn kunna välja mellan olika skolor. Betyg skulle sättas ofta och regelbundet. Krav på en tydligare uppdelning av den sekundära utbildningen i en teoretisk och yrkesinriktad där den praktiska utbildningen skulle knytas närmare till arbetslivet framfördes också (Lundahl, 1989, s.196).

Detta var den moderata utgångspunkten vid slutet av 1970-talet och 1980-talets början. Och den fråga som moderaterna först drev i riksdagen var just frågan om statsbidrag till fristående skolor.

Under slutet av 1970-talet hade det etablerats en socialdemokratisk skolpolitisk ordning oaktat moderaternas begynnande uppvaknande och agerande i friskolefrågan. Fortfarande i slutet av 1970-talet var diskursen stark och utmanades inte helt ut. Diskursen etablerades av socialdemokraterna ofta understödda av folkpartiet och centerpartiet som begränsade moderaternas agerande i frågan. Nedan följer en redogörelse för denna diskurs. Diskursen var viktig eftersom den styrde politiken gentemot fristående skolor i Sverige (Englund, 1995, s.53f).

Ulf Schüllerqvist som har forskat kring partiernas inställning till alternativa skolformer menade att under slutet av 1970-talet där hans forskning började så rådde en skolpolitisk diskurs. Diskursen under 1970-talet var formad under ett långvarigt socialdemokratiskt regeringsinnehav men den bekräftades genom riksdagsbeslutet om en ny läroplan 1979 som togs med en borgerlig majoritet i riksdagen (Englund, 1995, s.46f).

Värdebasen för 1970-talets diskurs bestod enligt Schüllerqvist av följande delar:

- 1) Icke-segregerande (socialt och geografiskt)
- 2) Social utjämning
- 3) Jämlikhet
- 4) Generell medborgarkompetens
- 5) Samhälleligt utbildningsansvar

Resultatet av diskursen var då som följer:

- 1) Sammanhållen grundskola
- 2) Sammanhållen klass
- 3) Förbud för permanent nivågruppering
- 4) Grundskolan skild från gymnasiet
- 5) En hög grad enhetlighet vad gäller innehåll och en restriktiv hållning till enskilda skolor

Källa: Englund, 1995, s.53f

Det fanns en stor uppslutning av de politiska partierna bakom denna diskurs, med undantaget moderaterna (Englund, 1995, s.53).

3.3 Socialdemokraterna och begreppet jämlikhet

Just begreppet jämlikhet som fanns med i diskursen från 1970-talet var ett honnörssord främst för socialdemokraterna, kanske det främsta. En beskrivning av begreppet jämlikhet kan därför vara på sin plats. Göran Bergströms avhandling, *Jämlikhet och kunskap. Debatten och reformstrategin i socialdemokratisk skolpolitik 1975-1990* (1993) behandlar bland annat jämlikhetsbegreppet i förhållande till socialdemokraterna. I debatten om fristående skolor används just begreppet jämlikhet flitigt kopplat till vem som skall vara huvudman för utbildningen. Ur socialdemokratiskt perspektiv var under denna tidsperiod jämlikhet lika med icke-segregerande offentliga skolor. Därför framhölls jämlikhet så intensivt när friskolefrågan debatterades. Speciellt eftersom 1968 års partikongress tillsattes en grupp som skulle specialstudera jämlikhetsfrågor (Bergström, 1993, s.90). Enligt Bergström var jämlikhet nära kopplat till demokratibegreppet. Den minsta gemensamma nämnaren för socialdemokratisk skolpolitik under 1900-talet var enligt Bergström att ingen skulle undanhållas utbildning på grund av socioekonomiska faktorer. Detta skulle då leda till ökad jämlikhet (Bergström, 1993, s.32).

Dock kan begreppet jämlikhet ha olika innebörd, den första principen benämns ”jämlikhet i chanser” som i korthet innebär lika chanser till en karriär genom lika tillträde till utbildningssystemet. Denna princip bör uppfattas som den mest grundläggande av kategorierna. Den andra principen ”lika resurser” tar vid där den första slutade. Olika innebörd finns av ”lika resurser” en maximalistisk, en jämlikhetsbejakande, och en meritokratisk. Maximalistisk innebär att allas möjligheter maximeras, jämlikhetsbejakande att de minst gynnade eleverna skall premieras och den meritokratiska innebär att resurser ges med avseende på varje elevs fallenhet (Bergström, 1993, s.78f). Enligt den tredje principen ”jämlikhet i resultat eller utfall” som innebär att det bör eftersträvas en låg spridning mellan grupper och individer vad gäller kunskaper. Enligt denna kategori räcker det inte att möjligheterna är lika. Utan resultatet skall vara lika fördelat också. Kritik har riktats mot denna princip bland annat för att den kolliderar med idén om människors olikheter. Kritikerna menar att människors förmåga är olika (Bergström, 1993, s.82f). Sammanfattningsvis anser Bergström att de två första principerna för jämlikhet har förespråkats av socialdemokraterna i förhållande till deras utbildningspolitik. Bergström menar att jämlikhet rent generellt oftare åberopades under 70-talet jämfört med 80-talet. Samtidigt så existerade

principen jämlikhet i resultat inte under 70-talet men ökade under 80-talet pga. kunskapsfrågans ökade betydelse.

När kunskapsmålet lyftes fram följde också åsikten att fördelningen av kunskaper måste inbegripas i jämlikhetskonceptet (Bergström, 1993, s.117).

Olof Palme som var ecklesiastikminister (dåvarande utbildningsminister) mellan 1967-1969, förde in ett nytt moment i utbildningspolitiken, nämligen att skolan skulle ha en samhällsförändrande roll, en spjutspets mot framtiden. En demokratisering av utbildningen genom jämlikhetskravet var ett av kraven i socialdemokraternas utbildningspolitik under 1970-talet. I denna politik fanns ingen plats för privata skolor som de benämndes fram till 1983 (Larsson, 2003,s.244). För att understryka betydelsen av begreppet jämlikhet i socialdemokraternas ideologi, beskrivs i Peter Antmans bok om Olof Palme, att av begreppen jämlikhet, frihet och demokrati ansåg Antman, att jämlikhet var mest centralt i Palmes idépolitik. Jämlikhetsmotivet sågs ofta beskrivet som ett rättvisemotiv som skulle leda fram till samhällets ansvar för utbildningen, både obligatorisk och frivillig. Stat och kommun ansågs som självklara huvudmän. Med tvekan accepterades privata skolor för särskilda minoriteter som ett slags experimentverkstad (Larsson, 2003,s.242ff). Detta var utgångsläget under 1970-talet och ingångsläget för 1980-talet.

Statsbidraget till fristående skolor var också en faktor som i allra högsta grad påverkade deras antal under denna tidsperiod.

3.4 Statsbidraget till fristående skolor

Vid denna tidpunkt var också reglerna för statsbidrag sådana att en godkänd fristående skola kunde få statsbidrag om verksamheten bedrevs enligt ett speciellt pedagogiskt system eller hade en särskild uppläggning som syftade till att i praktiken omsätta en viss idé om utbildning eller fostran. Verksamheten kunde, men behövde inte ha försökskaraktär (Utbildningshistoria, 1994, s.192f). Skolan skulle också ha minst 25 elever och verksamheten skulle ha pågått i minst tre år. Elevavgiften skulle också vara skälig. Situationen var alltså sådan att för statsbidrag krävdes mer än bara godkännande. Det var detta faktum som moderaterna vände sig först emot. Just moderaterna kom att spela huvudrollen i riksdagsdebatten eftersom partiet varit mest tveksamma till den skolpolitiska diskurs som rådde vid den tidpunkten i Sverige (SOU 1981: 34, s.123f). För att få en uppfattning om hur stats-

bidraget delats ut och för att få en inblick i friskolornas verksamhet bestämde den socialdemokratiska regeringen 1986 att en utvärdering skulle äga rum. Den 6 oktober gav regeringen Skolöverstyrelsen i uppdrag att utvärdera de skolor, som beviljats bidrag. Till att leda denna utvärdering utsåg Skolöverstyrelsen professor Sixten Marklund. Resultatet skulle redovisas den 1 maj 1986, så skedde också i rapport R 86:2 av Marklund. Den utvisade bland annat att:

1. Waldorfskolorna hade erfarenheter av intresse att redovisa. Deras förutsättningar var i många avseenden annorlunda än grundskolans. Detta försvårade eller rent av omöjliggjorde, att en del erfarenheter överfördes till grundskolan. Men det fanns också sådant, som var överförbart, då arbetsformerna inte avvek särskilt mycket från grundskolans.
2. De konfessionella skolornas undervisning i religionskunskap avvek från den undervisning, som meddelades i grundskolan. För övrigt var undervisningen i stort sett likartad med grundskolans. Olikheten var alltså ej så stor, att statsbidrag av den anledningen behövde beviljas.
3. Övriga skolor, som utvärderades uppvisade inte heller så stora olikheter med grundskolan. Waldorfskolorna hade emellertid en del smärre svåröverförbara former, kunde man konstatera, men inte heller detta var anledning nog, att statsbidrag enligt 1982 års bidragsnormer skulle beviljas (Marklund, 1986, s.8f).

Utredningen slog fast i sitt slutomdöme, att friskolor bör tilldelas rollen som resurser för skolans utveckling, men att statsbidrag icke bör bindas vid dessa krav. Att Sverige hade antagit Förenta Nationernas och Europarådets konventioner om mänskliga fri- och rättigheter, där det bland annat slogs fast, att föräldrarna skall ha rätt att välja den undervisning åt sina barn som de finner bäst, är skäl nog att statsbidrag beviljas. Utredarna bedömde, att risken för att antalet fristående skolor skulle öka på grund av godkännande och beviljande av statsbidrag som mycket liten. Snarare skulle det leda till en öppen debatt och antalet torde i stället minska (Marklund, 1986, s.157f).

3.5 Frågan om fristående skolor i riksdagen

Förutom en undersökning av främst litteratur, som behandlar fristående skolor eller litteratur från närliggande områden, som kan knytas till friskolefrågan, så har min tanke varit att försöka finna riksdagsmaterial, som kan återspegla inställningen till fristående skolor och argumenten, för eller emot av partierna, främst då av socialdemokraterna och modera-

terna Jag vill påpeka, att jag inte har gjort någon heltäckande undersökning på något sätt av riksdagsbehandlingen under den undersökta perioden. Av både tids och utrymmesskäl har gjort vissa "stickprov". Jag har försökt att finna de argument, som har använts flitigast av de politiska företrädarna i debatten.

3.5.1 1970-talets debatt eller snarare frånvaro av debatt

Under denna tidsperiod fördes knappast någon större politisk debatt varken i riksdagen eller i massmedia. Det är troligt, som jag nämnt tidigare, att beslutet om grundskolans inrättande och den därefter följande skolpolitiska diskursen inte utmanades av något borgerligt parti förutom moderaterna. Det verkar som om den politiska konsensusen var väldigt stark under den här tidsperioden. Det bör också noteras, att vänstervinden var stark under 1960- och 70-talen, vilket medförde att socialdemokraterna hade ett stort stöd för sin förda utbildningspolitik bland allmänheten. Schüllerqvist ansåg till och med att diskursen var så stark under 1970-talet att inte ens moderaterna vågade sig på att göra alltför långtgående utflykter från den, eller så ville moderaterna inte störa den borgerliga blockpolitiken under 70-talet (Englund, 1995, s.53f). Tydligt var 1970-talet väldigt diskursivt gränsättande.

Ett bra exempel på detta är en riksdagsdebatt den 27 maj 1970, där den dåvarande utbildningsministern Ingvar Carlsson deltog och där han hävdar,

att ifall samhället erbjuder skolor med likvärdig utbildning som de privata så fanns ju inte behov av att stödja dessa heller. (Englund, 1995, s.50f).

1973 beslutade Stockholms kommunfullmäktige att dra in det kommunala stödet till friskolorna. Detta medförde att även det statliga stödet uteblev. Som ett exempel på centerpartiets stöd för socialdemokraternas politik kan nämnas att ungdomsförbundet uttalade att privata skolor strider mot principen att alla människor skall ha lika möjlighet till en god utbildning. Även efter de borgerligas valseger 1979 så behölls diskursen kvar. Utbildningsminister Rodhe (fp) tillsatte en kommitté för att utreda villkoren för fristående skolor. Då angavs i direktiven, att det inte fick växa upp ett omfattande system av enskilda skolor vid sidan av det allmänna skolväsendet (Ljungberg, 1996, s.58f).

I riksdagen förekom under 1970-talet en minst sagt sparsmakad aktivitet hos partierna. Ett ringa antal motioner och propositioner finns att tillgå. Orsakerna till denna situation kan härledas till ovan nämnda faktorer. De motioner som moderaterna lade fram i kammaren handlade oftast om ekonomiskt stöd till någon enskild privat skola. Som till exempel:

Yrkas i motion 1977/78: UbU 205 Olle Aulin (m) att Blandins skola i Malmö skall erhålla statsbidrag för sin skolverksamhet, eftersom denna är mycket viktig för de elever som går i skolan. Statsbidraget är viktigt för att skolan skall kunna bibehålla sin verksamhet.

Motionerna gällde väldigt ofta just statsbidraget till fristående skolor, eftersom inget allmänt bidrag utgick. Gösta Bohman motionerade dock i:

Motion 1978/79:1108 m fl. (m) om att föräldrar borde kunna påverka sina barns skolgång i större omfattning än tidigare. Skolvalet i Sverige är starkt begränsat. Sverige måste anpassa sig till förhållandena i övriga Västeuropa, där det finns en större valfrihet att välja skola”.

Gösta Bohman tar här upp valfriheten att välja skola för föräldrarna och hänvisar till Västeuropa. Detta ideologiska argument var inte så vanligt under 1970-talet utan som nämnts gällde friskoleförespråkarnas motioner nästan alltid statsbidraget. Socialdemokraterna som innehade regeringsmakten till 1976 var inte speciellt aktiva i kammaren, eftersom debatten var så ringa. Ifall några motioner från moderaterna lades fram, så hade socialdemokraterna majoritet i både utbildningsutskottet och kammaren och kunde där rösta ner motionerna (Englund, 1995, s.52f). Om 1970-talet karaktäriserades av politisk konsensus, passivitet och ointresse för fristående skolor så kom en förändring med början under 1980-talet.

3.6 1980-talet ett ökat intresse för privata utbildningsalternativ som avspeglades i riksdagen

År 1982 vann socialdemokraterna riksdagsvalet och fick följaktligen också regeringsinnehavet. Detta regeringsinnehav kom att bestå hela 1980-talet fram till 1991 då en borgerlig koalitionsregering övertog den politiska ledningen av landet. Utbildningsutskottet hade följaktligen också socialistisk majoritet under hela 80-talet, vilket fick stor betydelse för friskolefrågans behandling (Bergström, 1993, s.211f). Jag har försökt att välja ut represen-

tativa motioner från framför allt socialdemokraterna och moderaterna. Detta beroende på att i motioner har partiernas argument varit lättast att spåra. Moderaterna var överlägset mest aktiva i riksdagsdebatten, och detta är inte så konstigt, eftersom det just under 1980-talet startade en mera intensiv debatt om förhållandet mellan offentlig och privat verksamhet. Inte minst gällde detta utbildningssfären (Englund, 1995, s.63f).

Socialdemokraterna var inte till en början aktiva i frågan, och detta kan nog förklaras med, att de innehade regeringsmakten och kunde föra sin skolpolitik. För att ändå försöka ge en bild av socialdemokraternas agerande, har jag refererat och tolkat utbildningsutskottets betänkande till vissa motioner för att sedan dra slutsatser av utskottets agerande.

Vad moderaterna i första hand i början av 1980-talet motionerade om var statsbidraget till fristående skolor. En typisk motion av detta slag är:

motion 1981/82:2045 Gösta Bohman m fl. (m) där det yrkas att varje skola, som blivit godkänd skall ha rätt till statsbidrag eftersom de utgör ett viktigt alternativ till de offentliga skolorna och valfrihet bör tillämpas, även inom skolsektorn.

Utbildningsutskottet med socialdemokratisk majoritet anslöt sig till principen att ett godkännande som fristående skola icke automatiskt skulle ha rätt till statsbidrag och yrkade därför avslag till motionen (UbU 1982/83:11 s.13f).

Samma mönster går igen i:

Motion 1982/83:20 Allan Åkerlund (m) där det yrkades att en skola, som står på konfessionell grund skall vara tillräckligt skäl för statsbidrag. Det är viktigt att de konfessionella skolorna inte diskrimineras genom att nekas statsbidrag.

Utskottet svarade som så många gånger tidigare, att det ansåg att skolan liksom andra skolor skulle uppfylla kraven för statsbidrag det vill säga att verksamheten byggde på alternativ pedagogik eller liknande och yrkade avslag på motionen (UbU 1982/83:10 s.13f). Den stora frågan var statsbidraget till fristående skolor, eftersom en godkänd friskola inte automatiskt fick statsbidrag. Moderaternas motioner handlade i huvudsak om just statsbidraget och de hårdare krav som gällde för att erhålla detta. I mitten av 1980-talet började en förändring att märkas i moderaternas argument. Rätten att välja skola började betonas

mera tydligt tillsammans med krav på statsbidrag. Valfrihetsargumentet användes allt oftare mot det offentliga skolväsendet (Englund, 1995, s.63). Ovanstående kan noteras i:

Motion 1983/84:1751 av Per Unckel m fl. (m). regeringen tillstyrker inte statsbidrag till friskolor utan att krav ställs på uppfyllande av särskilda villkor. Detta är fel då friskolor är ett omistligt inslag i ett fritt samhälle. Alla godkända friskolor skall ha rätt till bidrag.

Här angrips regeringen för att statsbidrag inte utgår till alla friskolor, utan bara till dessa som uppfyller särskilda krav. Unckel hävdade vidare att friskolor är ett "omistligt inslag i ett fritt samhälle". Han avslutar med att förespråka, "att alla godkännande friskolor skall ha rätt till bidrag".

Utskottet avslög motionen återigen med samma motivering, att det för beviljande av statsbidrag krävdes alternativ pedagogik eller att allmän skola skulle kunna dra nytta av friskolans verksamhet (UbU 1988/89:5 s.15). Ulf Schüllerqvist menade, att efter 1984 förändrades tonläget i friskolefrågan, eftersom andra partier än moderaterna blev mera aktiva i riksdagen och debatten överlag. Moderaternas dominans är ändå väldigt tydlig under 1980-talet också. Uppsatsen är förvisso koncentrerad i första hand på socialdemokraterna och moderaterna, som deras motståndare, men det kan även noteras, att de övriga riksdagspartierna lyste med sin frånvaro i debatten. Den skolpolitiska diskursen från 1970-talet rådde fortfarande med moderaterna som enda utmanare av den (Englund, 1995, s.75f).

Ett intressant exempel på den mer intensiva debatten är Alf Svensson, som inledde en teknisk valsamverkan med centerpartiet efter 1985 års val och fick en plats i riksdagen. Svensson började delta flitigt i debatten om fristående skolor. Det intressanta med Svensson var, att han förde in en ideologisk skärpning av argumenten för fristående skolor, och det märks tydligt i följande inlägg i frågan:

I motion 1986/87: UbU 244 Alf Svensson (c) yrkas att Europarådets konvention i praktiken inte efterföljs i Sverige, genom diskriminering av de fristående skolorna. Genom detta står det svenska skolsystemet i strid med den annars i regel hyllade principen om pluralism. Vid en internationell jämförelse torde det svenska skolsystemet vara unikt när det gäller synen på fristående skolor. I Sverige finns på många håll en ideologisk färgad rädsla för att skolmonopolet skall försvagas. Man vägrar att erkänna föräldrars rätt till valfrihet.

Svensson betonade tydligt valfrihet och pluralism och menade att Sverige utmärkte sig negativt i internationell bemärkelse. Moderaterna kanske inspirerades av Svensson för i moderata motioner märks att valfrihetsfrågan lyfts fram tydligare vilket fallet inte var tidigare.

Detta avspeglas i följande motion:

Motion 1986/87: UbU:6812 Carl Bildt m fl. (m) Rätten att välja skola.
Yrkas att Sverige skall följa internationella förpliktelser och se till att friskolor erbjudas ekonomiska möjligheter, så att alla kan välja en fristående skola. Vi moderater anser att alla, skall få möjlighet att fritt kunna få välja skola.

Moderaterna och Alf Svensson som förespråkare för friskolor, men hur agerade liberala folkpartiet då? Schüllerqvist menade att folkpartiet från 1985 markerade en förändring i sin syn på fristående skolor. Folkpartiet förordade ett friare val av skola och lämnade principbeslutet om fristående skolor från 1982 som innebar att skolan skulle ha särskild prägel och inte vara en ren efterbildning av grundskolan för att erhålla statsbidrag. Folkpartiet ville ha nya statsbidragsregler (Utbildningshistoria, 1994, s.193) Från att tidigare ha legat väldigt nära den socialdemokratiska skolpolitiken så började folkpartiet betona individens intressen alltmer. Individens nytta gavs dignitet av allmänt intresse. Även om folkpartiet svängde här i den principiella frågan höll man en viss distans till moderaterna i samhälls-individ aspekten. Folkpartiet såg fortfarande ett separat samhällsintresse; värdet av att de flesta barn gick i samma skolsystem (Englund, 1995, s.71-73). Oaktat detta så kan man säga att folkpartiet närmade sig moderaterna i inställningen till fristående skolor. Ett bra exempel på detta är när Lars Leijonborg ställde interpellation och frågor till dåvarande skolministern Göran Persson (s). Leijonborg frågade statsrådet:

- 1) ”Om han ansåg att rätten att välja skola borde utvidgas jämfört med dagsläget”?
- 2) ”Om statsrådet ansåg att föräldrars medverkan och inflytande över skolarbetet borde öka jämfört med dagsläget”

Skolminister Persson svarade:

Det finns principiella skäl för att begränsa valmöjligheterna. En av grundprinciperna i svensk skolpolitik är, att elever med olika förutsättningar skall

gå tillsammans i skolan. Jag menar att det har rått politisk enighet, men att folkpartiet i nyliberal anda har slängt detta över bord. Jag ville inte medverka till en skolpolitik som under täckmanteln valfrihet åter skall bygga på segregation och urval (Protokoll 1988/87:97 14 april sid.74-80).

Moderaten Göran Allmér trädde in i debatten och frågade Persson, ”varför valfrihet inte tilläts”? Persson bemötte detta med:

att det har rått politisk enighet om skolpolitiken, men moderaterna har under 1980-talet gått en annan väg. Jag anser, att detta är beklagligt. Att moderaterna med valfrihet förespråkar ett system som Sverige har reformerat bort, nämligen att valfrihet leder till ett parallellsystem, där skiktningen av eleverna ej sker efter begåvning utan av föräldrarnas inkomst- och utbildningsbakgrund (Protokoll 1988/89:114 16 maj 1989 s. 71-80).

Persson använde sig av ideologiskt färgade argument, när han pekar på "missförhållanden i andra länder med elitskolor och segregation i skolan". Persson betonade, att ett sådant "system vill vi inte ha i Sverige". Han avslutade interpellationsdebatten med att åter poängtera, att "enkla nyliberala valfrihetsdrömmar" hade förts fram i debatten. Enligt Persson låg den svenska grundskolans linje fast (sammanhållen grundskola). (Protokoll 1988/89:114 16 maj 1989 s.71-80).

Det intressanta här är, att Persson var så pass negativ mot friskolor och valfrihet under riksdagsdebatten 1989. Flera forskare bland annat Schüllerqvist som var inriktad på partiernas inställning till friskolor, menade att socialdemokraterna redan 1984 och 1985 förändrar sin politik. Val av skola och profilering inom det offentliga skolväsendet accepterades och ansågs vara socialdemokratisk politik. Detta ter sig som en aning underligt när Persson i slutet av 1980-talet intar en så tydlig linje mot allt för stor valfrihet för föräldrar att välja skola (Englund, 1995, s.87).

Mot slutet av 1980-talet vidhåller moderaterna sin offensiv i frågan. Ihärdigt motionerar man. Återigen kommer samma argument fram i motionerna:

I motion 1987/88 UbU Carl Bildt m fl. (m) yrkas att statbidrag bör tilldelas friskolor, ekonomiska möjligheter erbjudas dem som väljer en fristående skola samt, att fler fristående skolor skulle ha en positiv inverkan på den pedagogiska utvecklingen i Sverige.

Utbildningsutskottet avskog motionen med samma argument som de nästan hela tiden använde sig av, nämligen att speciella skäl måste föreligga för att statsbidrag skulle delas ut (UbU 1987/88:14 s. 11). Det går onekligen att se ett mönster i moderaternas motioner och i det socialdemokratiskt dominerande utbildningsutskottets avslag. Precis som följande motion är ett bra exempel på:

Motion 1988/89: UbU 279 Ann Catherine Haglund m fl. (m) Varför har inte regeringen beviljat statsbidrag till fristående skolor. Vi moderater anser att rätten att välja skola är en viktig princip som regeringen återigen ignorerar.

Återigen angrips regeringen för att ett antal friskolor ej beviljats statsbidrag. Moderaterna poängterade återigen rätten att välja skola som en viktig princip som regeringen ignorerade. Utskottet avstyrkte med i stort sett samma motivering som tidigare. Skolan uppfyllde inte de krav som stipulerades, nämligen krav på särskild prägel och ej efterbildning av grundskolan.

Utbildningsutskottet stödde sig konsekvent på ett riksdagsbeslut från 1982 och avstyrkte alla motioner om statsbidrag, som icke uppfyllde detta till bokstaven (UbU 1985/86:1 s.13):

Utskottet vill inte medverka till att genom ett frikostigt bidragssystem skapa en stor parallellorganisation av fristående skolor till grundskolan. Utskottet vill inte riskera, att de grundläggande principerna för det allmänna skolväsendet skall förändras (UbU 1985/86:1 s.13).

Varför var då socialdemokraterna så "passiva" i riksdagen? Förklaringen kan sökas i utbildningsutskottets sammansättning och agerande.

3.7 Utbildningsutskottets argumentering i frågor rörande fristående skolor. Tolkning och delslutsatser

Socialdemokraterna var inte aktiva med motioner under 1970- och 1980-talet. De hade makten och behövde inte lägga motioner i friskolefrågan, eftersom de själva med stöd från andra partier styrde utbildningspolitiken. Mellan 1982-1991 var utbildningsutskottet socialdemokratiskt dominerat och kunde på så sätt avstyrka främst moderaternas förslag i ut-

skottet. För att undersöka socialdemokraternas inställning under denna tidsperiod och agerande i riksdagen får man undersöka utbildningsutskottets agerande gentemot inkomna motioner från främst moderaterna. De flesta motioner av moderaterna berörde ekonomiska frågor och då främst beviljandet av statsbidrag. Riksdagen hade beslutat att för att få statsbidrag skulle fristående skolor genom sin pedagogik eller särskilda inslag i verksamheten eller på annat sätt ge erfarenheter av värde för det offentliga skolväsendet eller komplettera detta i något annat avseende (Utbildningshistoria, 1994, s.192f). Utskottets argumentation som refererats till i ovanstående motioner visade på ett visst mönster i motiveringen. För att förstärka bilden av utskottets resonemang ges några ytterligare exempel på utskottets behandling av inkomna motioner:

I utdrag från motion 1982/83:39 av Ulf Adelsohn (m) m.fl. 3. att riksdagen uttalar att valet av skolgång helt ankommer på föräldrar och deras barn” (Motion 1982/83:39 s.9).

Utskottets motivering för avslag löd:

Utskottet ansluter sig till principen att ett godkännande av en skola som fristående skola inte automatiskt skall medföra rätt till statsbidrag. Utskottet vill inte på det sätt som föreslås i motionen medverka till att det vid sidan av det allmänna växer fram ett stort antal fristående skolor med statsbidrag vilket skulle kunna innebära att de grundläggande principerna i skolväsendets uppbyggnad förändras (UbU 1982/83:10 s.14).

Utskottet använde sig av standard motiveringar som att godkännande inte medför statsbidrag och att utskottet inte ville medverka till framväxten av ett parallellskolsystem igen. Det obligatoriska skolväsendets uppbyggnad fick inte äventyras på något vis (UbU 1982/83:39 s.14). Under riksdagsåret 1984/85 avskog utskottet ett antal motioner angående statsbidragsfrågan med hänvisning till ”att godkännande av fristående skola inte automatiskt skall medföra rätt till statsbidrag”. Därefter fastslog utskottet ”att ett stort antal fristående skolor ej får växa fram vid sidan av det allmänna” (UbU 1984/85.16 s.20f). Dock förtydligar utskottet angående statsbidraget att:

Statsbidrag bör kunna utgå till skolor vilkas verksamhet bygger på en alternativ pedagogik eller liknande. En fristående skola bör ha för att få stats-

bidrag en prägel som gör att skolan i något avseende avviker från grundskolan (UbU 1984/85:16 s.20).

Utskottet uttryckte något försiktigt att det inte är en omöjlighet att erhålla statsbidrag så länge den fristående skolan avvek från grundskolan. Dock förordade utskottet avslag på alla motioner (UbU 1984/85:16 s.27f).

Intressant är att vänsterpartiet kommunisterna (Vpk) lade fram en motion om fristående skolor, motion 1985/86 UbU:14 där de i motionen yrkade ”att fristående skolor skall inför-livas i det allmänna skolväsendet” (s.2). Lika intressant är att läsa utskottets motivering till avslag på motionen. Utskottet sade:

Samhället har det övergripande ansvaret för skolgången. Samtidigt har Sverige påtagit sig att följa internationella förpliktelser så att enskilda människor kan driva och utnyttja fristående skolor. De fristående skolorna kan dock inte ses som en förstahandsväg för att utveckla det allmänna skolväsendet. Grundskolan måste själv stå för utvecklandet av nya inslag och alternativ. Detta utesluter emellertid inte att de fristående skolorna kan vara en tillgång i verksamheten med det allmänna skolväsendets utveckling (UbU 1985/86:14 s.19f).

Här ger utskottet uttryck för den rådande uppfattningen, att samhället har ansvaret för den obligatoriska utbildningen, men ger samtidigt Vpk en anvisning om, att Sverige måste följa internationella konventioner och tillåta fristående skolor. Men fristående skolor kan inte ses som ett första val att utveckla skolväsendet, här är det grundskolan som skall stå för utvecklingen ansåg utskottet. Avslutningsvis säger utskottet att fristående skolor eventuellt kan vara en tillgång för det allmänna skolväsendets utveckling. En intressant motivering av utskottet eftersom man här kan spåra en sammanfattning av inställningen till fristående skolor vid mitten av 1980-talet. En restriktiv hållning mot friskolorna, som motiveras med att det allmänna skolväsendet inte får utmanas. De fristående skolornas antal hålls nere genom att statsbidrag bara beviljas till ett fåtal skolor. Samtidigt måste friskolorna tillåtas på grund av ”internationella förpliktelser” som utskottet uttryckte det. Regeringen måste alltså i viss mån framhålla positiva sidor av fristående skolor. Kunde detta vara ett tecken på förändring i friskolefrågan?

3.8 Förändring hos socialdemokraterna under 1980-talet

3.8.1 Förskjutningar av begreppen demokrati och jämlikhet. Allmänna tendenser i samhället

Under 1980-talet kom en förskjutning att ske av dessa begrepp inom socialdemokratin som påverkades av de politiska strömningarna under 1980-talet. I Maktutredningens medborgarundersökning (1989) av bland annat statsvetaren Olof Petterson kan utläsas en förändring mot den individcentrerade demokratisynen (Skolverket, 1993, s.8). För skolans del kan förändringen avläsas i en övergång från betydelsen lika chans och lika tillgång till utbildning i riktning mot lika rätt och lika möjligheter. Lika rätt och lika möjligheter bygger på uppfattningen om den autonoma individens valfrihet. Valfriheten förutsätter lika möjligheter och pluralism, det vill säga tillgång till alternativ. Den ledande principen blir då lika rätt och möjlighet till utbildning inte lika resultat. Autonomi förutsätter tvärtom vaksamhet mot utjämning av individer (Skolverket, 1993, s.8). Med ett individcentrerat demokrati- och jämlikhetsbegrepp följde också en övergång från solidaritet och likvärdighet i riktning mot personlig utveckling och valfrihet. Detta medförde då en annan innebörd i medborgarskapstanken och en mer individualistisk samhällssyn (Skolverket, 1993, s.9).

Under 1980-talet fick dessa attityder allt större genomslag inom socialdemokratin. Politiska öppningar skapades för kompletterande privata verksamheter som dock skulle rymmas inom "folkhemstanken" som en regeringsskrivelse uttryckte det 1985 (Skolverket, 1993, s.9). Enligt Skolverkets rapport *Konkurrens för stimulans* (1993) fick företrädarna för privata lösningar inom socialdemokratin en starkare ställning mot slutet av 1980-talet. Exempel på detta var budgetpropositionen 1989/90. Privata lösningar och valfrihet gavs prioritet framför den tidigare förnyelselinjen om ökat brukarinflytande inom den offentliga sektorn (Skolverket, 1993, s.9f). Det skall dock noteras att ökad valfrihet inom skolväsendet för socialdemokraterna under 1980-talet gällde valfrihet inom den offentliga skolan. Läroplan för grundskolan 1980 (Lgr 80) öppnade vägen för en mer omfattande valfrihet och profilering i den offentliga skolan. Decentraliseringen av välfärdsystemet i stort medförde också en decentralisering av skolväsendet. En förskjutning från centrum till periferi vad gällde beslutsfattande genom decentraliseringen från stat till kommun öppnade vägen för nya lösningar. Valfrihet betonades som en viktig demokratisk rättighet med emphasis under 1980-talet (Skolverket, 1993, s.10f).

Hur debatterade socialdemokratien internt? Var det en utveckling som alla socialdemokrater accepterade?

3.8.2 Debatten i Tidskriften Tiden

I den socialdemokratiska tidskriften Tiden, idé- och debattskrift för socialdemokraterna, fördes många debatter inom utbildningsfrågor under den undersökta tidsperioden. Från slutet av 1970- talet till början av 1990-talet fördes en debatt om hur framför allt grundskolan hade lyckats. Många framträdande personer inom socialdemokratien och skolvärlden deltog i debatten. Vid en genomgång av tidskriften framträder dock att debatten i första hand behandlade den offentliga skolan och dess problem. Exempelvis Stellan Arvidsson som var en av männen bakom grundskolans tillkomst, ansåg att grundskolans reformer bara var en halvmesyra och detta beroende på att skolreformen endast genomförts till hälften menade Arvidsson (Tiden, 1979:2, s.86ff). Han föreslog förändring av skolan med ökad individualisering av undervisningen inom klassens ram samt ny lärarutbildning. Arvidsson var dock kritisk mot socialdemokraternas skolpolitik och menade att grundskolan kunde glida socialdemokraterna ur händerna, till de politiska motståndarna och detta yttrades redan 1979 (Tiden, 1979:2, s.94f). Arvidssons inlägg fick både stöd och kritik. Stödet kom från debattörer som också ville ha en förändring inom grundskolan mot större valfrihet och mer individanpassad undervisning. Kritikerna menade att skolans främsta mål var den sammanhållna klassen och jämlikhets- och demokratiaspekten av skolan (Tiden, Nr 2, 1980, s.96ff). Under 1980-talet fortsatte debatten om det allmänna skolväsendet och här märks en tidig koppling till friskolefrågan. Den fråga som diskuterades först var just valfriheten inom offentliga skolan, sedan kom frågan om val mellan allmän- eller privat skola. I Tiden nummer 1 1985 skrev läraren Sigun Melander att:

Socialdemokraterna tycks ha övertagit de borgerliga bildnings- och kunskapsidealerna och har inte profilerat sig i klara målsättningar för en skola som också passar arbetarklassens barn (Tiden, 1985:1, s.17).

Melander tillhörde uppenbarligen till den gruppering som ansåg att socialdemokraterna höll på att förändra sin traditionella inställning till skolan mot ökad valfrihet och individualisering.

Melander fortsätter:

Det är hög tid att arbetarrörelsen klart uttalar sig för denna skola och verkar för att läroplanens mål förverkligas. Högerkrafterna är starka. Individualisering, nivågruppering, tidig differentiering är honnörsord som allt oftare hörs i skolorna. Sådant leder till bevarande av klasskillnader. I takt med elitens uppvisningar i massmedia tynar den vanliga människans tro på sig själv (Tiden, 1985:1, s.19).

Många förespråkare för den traditionella skolan debatterade i Tiden och försvarade offentliga skolan och ville som Melander skapa en skola i humanismens och demokratins anda som de uttryckte det. Dock märktes som ett led i den allmänna utvecklingen att många av artikelförfattarna i Tiden medgav att den offentliga skolan behövde förändras. Ett bra exempel på detta är skolforskarna Torsten Husén och Åke Isling, både starka förespråkare för den allmänna skolan och med anknytning till socialdemokratin. Båda två framförde kritik mot grundskolans utformning. Husén ansåg att den sociala utjämningen inte hade varit framgångsrik utan att problem som skolk och bristande kunskapsnivåer ökat (Tiden, 1983:7, s. 343ff). Isling hävdade i Tiden nr 7 1983 att skolan måste ges ökad självförvaltning och föräldrarna större inflytande (s.424ff).

I mitten av 1980-talet skrev Husén att skolmiljön måste avkollektiviseras till förmån för en mera individanpassad elevomsorg. Hela eleven skulle tas om hand. Åter igen handlar kritiken om att skolan måste se till individen mera, inte bara till kollektivet (Tiden, 1984:7, s.417ff). Under slutet av 1980-talet diskuterades i ledaren vid flera tillfällen, vikten av att göra skolans mål tydligare, stärka lärarrollen och ökad frihet att utforma verksamheten i skolorna. Föräldrarna skulle också få möjlighet att byta sina barns skola (Tiden, 1988:1, s.25f). Onekligen fanns nya idéer som framfördes i Tiden, i samma årgång innehåll ledaren igen en diskussion om, att förändra det offentliga huvudmannskapet för att få en bättre ekonomisk styrning. Effektivisering och decentralisering efterfrågades på ledarsidan (Tiden, 1988:1, s.2ff).

Friskolefrågan framträder inte så tydligt under första hälften av 1980-talet, utan debatten fördes inom ramen för den offentliga skolan. Men debattörerna visade genom sina åsikter att en ideologisk förändring i det stora var på gång inom socialdemokratin. Debatten gällde i första hand den offentliga sektorns verksamhet i vilket skolväsendet ingår. Där kan note-

ras inflytelserika socialdemokrater som Stellan Arvidsson, Torsten Husén och Åke Isling, som alla framförde kritik mot grundskolan. Därefter under senare hälften av 1980-talet började valfrihet och individanpassning att diskuteras men fortfarande inom den offentliga skolans ram. Denna kluvenhet inom socialdemokratin illustreras på tydligt sätt genom läraren och socialdemokratern Ove Petterssons artikel i Tiden 1986:4 genom att först yttra att:

Vi ser således hur det gamla kollektivistiska, men representativa, mot demokratin riktade demokratiska idealet ersattes av ett närmast individuellt, ytterst decentraliserat. Istället för det gamla positiva sociala projektet, förverkligat genom en stark centraladministration, har vi en demokrati av individuellt missnöje, en protestdemokrati (Tiden, 1986:4, s.249).

Pettersson var minst sagt kritisk mot omsvängningen mot det mera individcenterade demokratisättet som innefattade en mera positiv syn på alternativ inom den offentliga skolan. Han verkade onekligen oroad över de nyliberala idéerna som spreds under 1980-talet. Samtidigt avslutade han sin artikel med att själv efterfråga förändring inom partiet, mot en större öppenhet i diskussionen om offentliga sektorns verksamhet:

Feldt och hans ”ungtuppar” är befriande vitala i det att de tar upp frågor, som måste diskuteras och vågar söka okonventionella svar. Denna tyvärr alltför ovanliga kombination måste välkomnas. Jag menar således, att en socialdemokrati med ett speciellt existensberättigande vid sidan av borgerligheten, måste höja sig till att diskutera framtiden, inte fråga för fråga utan mot bakgrund av vilken demokratisyn som är eftersträvansvärd (Tiden, 1986:4, s.249f).

Sammanfattningsvis uppvisade debatten i Tiden en riktning mot decentralisering och ökad valfrihet inom den offentliga skolan. Kritik riktades på en rad punkter mot främst grundskolan. Men samtidigt fanns uppenbarligen en tanke, att en förändrad offentlig skola var att föredra framför fristående skolor. Av debatten i Tiden framgår att det inte fanns en enhetlig linje hos socialdemokraterna i friskolefrågan.

3.8.3 Socialdemokraternas interna strider och regeringens agerande

Ifall socialdemokraterna påverkades av allmänna tendenser och strömningar, hur agerade de inom partiet och riksdagen? I historikern Åsa Linderborgs avhandling *Socialdemokra-*

terna skriver historia (2001) beskrivs perioden 1970-1990-talen som ett ideologiskt två-frontskrig dels mot vänstern, miljö rörelsen, kvinnorörelsen och dels mot näringslivet. Konjunkturedgången under 1970-talet gjorde att man för första gången inte längre ansåg sig ha råd med fortsatt välfärdsbyggande, vilket medförde att reformismen inte längre bekräftades som tidigare. Samförståndsandan var borta mellan näringslivet och socialdemokratin (Linderborg, 2001, s.358). För första gången var oöverbinnerligheten ifrågasatt. Samhället var inte fullkomligt och ekonomiskt demokratiskt. I en rannsakan efter valförlusterna 1976 och 1979 framkom att samhällsmakten var för anonym, kommunerna för stora, byråkratin för stark, skatterna för höga, bostadsorterna för opersonliga och kommunpolitikerna var maktfullkomliga. Oenighet i kärnkrafts- och löntagarfrågan samt dåligt profilerad miljöpolitik kan läggas till de negativa aspekterna, menar Linderborg. Allt detta banade väg för konflikter inom partiet. Kjell-Olof Feldt angrep i sin memoarbok från 1991 ett antal ledande socialdemokrater och anklagade dessa för vanstyrelse. Feldt menade att SAP och LO måste frigöra sig från gamla lösningar och se verkligheten som den är och inte som den borde vara (Linderborg, 2001, s.360f). Partiet borde acceptera kapitalismen och marknadskrafterna, vilket leder till att begränsa den offentliga sektorn och bejaka privata alternativ. Feldts bok blev mycket omdebatterad inom socialdemokratin, och han kritiserades av Ingvar Carlsson som ansåg att Feldt svek partiet. Han anklagades för marknadsliberalism och brist på politiskt omdöme av bland annat Stig Malm, dåvarande LO-ordföranden. Linderborg menade att detta är exempel på interna stridigheter inom partiet som saknade motstycke. Sprickorna i muren blev synliga under 1980-talet när folkhemmet krackelerade enligt Linderborg (Linderborg, 2001, s.2361f).

Onekligen fanns här grogrund för en begynnande konflikt mellan olika grupperingar inom socialdemokratin, Feldt och finansdepartementet betecknades som "högersossar" och bedrev en politik som underlättade för privata alternativ (Linderborg, 2001, s. 361ff).

Bland dessa privata alternativ fanns också en mer liberal inställning till fristående skolor. Grogrunden för den sammanhållna offentliga skolan började diskuteras på ett sätt som tidigare hade varit omöjligt. En uppluckring av det hårda motståndet började tillta (Linderborg, 2001, s.361ff).

Oaktat tendenserna till en mera individcentrerad demokratisyn, omgärdades de fristående skolorna av villkor och ekonomisk styrning från statsmakternas sida under i stort sett hela 1980-talet. De hårda reglerna för statsbidrag utgjorde fortfarande en starkt återhållande

effekt på att fristående skolor blev inrättade. Socialdemokraterna hade tidigt fattat politiska beslut i ärenden om fristående skolor, som de ej ännu var beredda att kompromissa om. Majoriteten var fortfarande inte villig att acceptera avvikelser från den offentliga skolan (Bergström, 1993, s.138). Detta ledde följaktligen till att upprättandet och drivandet av fristående skolor i Sverige ännu under 1980-talet var väldigt svårt. Dock föreslog dåvarande utbildningsministern Bodström (s) i budgetpropositionen, Proposition 1987/88:100 bilaga 10 att riksdagen skulle tillämpa generösare regler för godkännande av fristående skolor och ändrade regler för beviljande av statsbidrag (Proposition 1987/88:100 bil. 10 s.110).

Vad föranledde regeringen till denna proposition och förändrade inställning till fristående skolor? Bakgrunden till regeringens proposition var Skolöverstyrelsens rapport om fristående skolor av professorn i pedagogik Sixten Marklund (1986). En sammanfattning av rapporten har tidigare presenterats i uppsatsen. Marklund framstod genomgående i rapporten som en hängiven vän av grundskoletanken och ett enhetligt skolsystem. Han varnade för en segregerande effekt av för många fristående skolor med internationella exempel. Han betonade också en pedagogisk mångfald inom det offentliga grundskolesystemet (Marklund, 1986, s.41f). Det intressantaste med rapporten är dock Marklunds avslutande rekommendation i statsbidragsfrågan, eftersom den rycker undan marken för den restriktiva hållningen som hittills hade präglat inställningen i Sverige. Marklund ansåg, att Sveriges antaganden av FN:s och Europarådets konventioner om fri- och rättigheter att utforma undervisningen, är skäl nog att ge bidrag om skolan i övrigt uppfyllde skollagens krav. Marklund förordade i princip alltså bidrag till alla godkända friskolor. Han ansåg förvånande nog att kraven var för hårda på fristående skolor för att de skulle beviljas statsbidrag (Marklund, 1986, s.156).

Mot slutet av 1980-talet märktes vissa förändringar i socialdemokraternas syn på skolan att framträda. En positivare attityd till fristående skolor började växa fram. Detta märktes i riksdagen där socialdemokraterna i den *Skolpolitiska propositionen 1988/89:4* föreslog bland annat att enskilda skolor skulle få större möjligheter att profilera sig mot ämnen eller områden inom alternativ pedagogik (Proposition 1988/89:4 s.145f). Föräldrarna skulle också få en vidgad rätt att välja skola åt sina barn, dock först inom den offentliga skolan. De fristående skolorna skulle lättare få statsbidrag, men med förbehållet att de erbjöd pedagogiska alternativ till grundskolan (Felan, Ljunghill, 1994, s.90f).

En ökad profilering av innehåll och arbetssätt i skolan skulle ge eleverna och föräldrarna större frihet att välja skola, angavs det i propositionen. Man talade till och med om att en viss konkurrens mellan vissa skolor kunde vara av godo. Oppositionspartiernas reaktioner på propositionen är intressanta att se. Moderaterna, folkpartiet och miljöpartiet var positiva till socialdemokraternas förslag medan centerpartiet och vänsterpartiet var kritiska till det. Något oväntat var det att centerpartiet befarade, att de elever som hade problem i skolan skulle drabbas negativt i någon form (Fejan, Ljunghill, 1994 s.91).

Efter olika turer i riksdagen föreslog socialdemokraterna i budgetpropositionen att bidraget till de fristående skolorna höjs. Karenstiden för bidrag på tre år borde tas bort (Proposition 1987/88:100 bilaga 10 Budgetpropositionen s.115f). Nu hade det starka motståndet mjukats upp till en viss del. Socialdemokraterna var inte längre helt emot vissa former av fristående skolor. Detta återspeglades genom en förändring av den gränssättande skolpolitiska diskursen.

3.8.4 Förändring av skolpolitiken hos socialdemokraterna

Diskursen under 1970-talet stördes endast till viss del av moderaterna. De övriga partierna följde diskursen till fullo utan undantag. Diskursen utmanades inte på allvar förrän från 1982 och framåt och då naturligtvis av moderaterna. Folkpartiet och centerpartiet följde ej med moderaterna på deras linje (Englund, 1995, s.64ff). Socialdemokraterna började förändras från mitten av 1980-talet och folkpartiet blev betydligt mera aktiva i debatten. Folkpartiet drogs mot moderaternas linje mer och mer. Det är viktigt att påpeka att socialdemokraternas kursförändring från mitten av 1980-talet gällde deras officiella syn på valfrihet inom offentlig sektorn (Englund, 1995, 69f). Dels var de för ett friare val av kommunens grundskolor och dels för ökade profileringsmöjligheter för skolor. Man kan vid den här tidpunkten inte se någon större förändring i socialdemokraternas inställning till de fristående skolorna. Den förändringen kom inte förrän i slutet av 1980-talet (Englund, 1995, s.69).

Vilka faktorer har legat bakom socialdemokratins förändrade kurs mot ökad valfrihet inom det offentliga skolväsendet?

- 1) Nyliberala strömningar: I samhället under 1980-talet växte en mera individcentrerad syn på samhället fram. Socialdemokraterna retirerade försiktigt eftersom de kände av

en förändrad samhällsopinion. Det kunde ses som en taktik om man lät den offentliga skolan förändras ryckte man undan grunden för krav på fler fristående skolor.

- 2) En mer pessimistisk syn på skolan: Ambitionerna från 1960- och 70-talets jämlikhetsdebatt tonades ner. Skolan hade inte hållit vad den lovade. De tidigare höga ambitionerna vad gällde skolans samhällsförändrade funktion hade ersatts av en mera pessimistisk syn på skolan.
- 3) Effektivitetsdebatten en ny syn på offentlig sektor: Ekonomiska krav på ökad effektivitet i den allmänna skolan. Offentliga sektorn var för dyr. Dels krävdes ökad pedagogisk effektivitet, och starka krav på alternativ pedagogik fanns. Skolan led av en förtroende kris gentemot medborgarna. Även här kan förändringen ses som ett led att undvika en ökning av fristående skolor.
- 4) Förändringen av socialdemokraternas politik: Första ledet var skapandet av grundskolan och att riva sociala och ekonomiska barriärer inom skolsystemet. Det efterträds av den andra etappen nämligen valfrihet inom det offentliga systemet. Schüllerqvist rangordnar inte dessa faktorer eller bedömer deras alternativa tolkningar.

Källa: Englund, 1995, s.69f

Om en diskurs värdebas har förändrats så innebär det att de ingående värdena har fått en annan tyngd. Gamla värden behöver inte ha försvunnit, de finns kvar men med en svagare eller en förskjuten innebörd. För socialdemokraterna var jämlikhet fortfarande ett värde som de förespråkade. Segregationen inom skolväsendet varnade de för fortfarande med emfas. I stället är det så att nya värden tilläts att spela en starkare roll i värdebasen än tidigare.

Den gamla diskursen hade en värdebas som beskrevs som icke-segregering, social utjämning, jämlikhet, generell medborgarkompetens och offentligt utbildningsansvar.

Diskursens värdebas i slutet av 1980-talet förändrades till:

- 1) Individuell valfrihet
- 2) Föräldrarnas ansvar för utbildningen
- 3) Effektivitet och konkurrens
- 4) Individuell kompetensuppbyggnad

Källa: Englund, 1995, s. 88-92

Betoningen av den individuella valfriheten kan ses som den främsta orsaken till förändringen av diskursens värdebas. I socialdemokraternas 90-talsprogram från 1989 strävades efter valfrihet för medborgarna. Inte bara de välbärgade medborgarna skulle kunna välja sina egna livsprojekt och förverkliga sig själva. Valfrihet skulle även finnas inom skolväsendet men framför allt inom den offentliga sektorn (90-talsprogrammet, 1989, s.203f). Också i maktutredningen från 1990 betonades en individcentrerad demokratisyn mera öppet i motpol till den samhällscentrerade demokratisynen. Alla skulle ha frihet att välja sina egna förhållanden utifrån egna intressen utan för mycket inblandning av andra sades, det vidare i utredningen. Den privata sfären skulle ges företräde framför den offentliga. Det var viktigt att individer och grupper kunde skydda sig mot kollektiva beslut. Utredningen förespråkade ett blandsystem av ett samhällsorienterat och individorienterat synsätt. Tydligt fanns en rörelse från samhällsperspektivet till ett individperspektiv under denna period (SOU 1990:44 s.14-17).

Socialdemokraternas liberalare inställning till friskolor under denna tidsperiod kan exemplifieras genom utbildningsutskottets svar på ett antal motioner från moderaterna och folkpartiet under 1990/91 där dessa krävde likställdhet i bidragshänseende mellan offentliga och fristående skolor (Englund, 1995, s.80). När utbildningsutskottet under våren 1991 behandlar frågorna om fristående skolor föreslog utskottet:

att kommunerna skall fördela tillgängliga resurser på skolområdet på såväl kommunala som fristående skolor på samma sätt som om samtliga skolor varit kommunala skolor (UbU 1990/91: 17 s.75f).

Utskottet intar en positivare attityd än tidigare och uttalade att fristående skolor bör få resurser av kommunerna på samma sätt som om de var kommunala skolor. Nu ändrades inställningen till statsbidraget i utskottet. De fristående skolorna skulle få samma ekonomiska möjligheter.

Uppenbarligen fanns hos de socialdemokratiska ledamöterna i utskottet en mera positiv attityd till alternativa skolor. Denna attityd hade fått ett starkt fäste inom socialdemokratien vid 1980-talets slut. Dock skall noteras att det inte fanns någon enhetlig linje hos socialdemokraterna, som undersökningen av tidskriften Tiden visade. Utan istället fanns många förespråkare för en förändrad offentlig skola i första hand (Tiden, 1989:4, s.247ff). Men onekligen var inställningen hos socialdemokraterna mera positiv till fristående skolor i början av 1990-talet jämfört med slutet på 1970-talet.

Riksdagen beslutade den 6 juni 1991 på förslag av regeringen att föräldrar i betydligt större utsträckning skulle få välja skola för sina barn inom hemkommunens grundskolor så långt detta var möjligt av politiska skäl. Bara några månader senare var det riksdagsval och en borgerlig fyrpartiregering tog över regeringsmakten (Utbildningshistoria, 1994, s.193f).

För att illustrera den kvantitativa utvecklingen av antalet elever i fristående skolor visas nedanstående siffror. Undersökningen sträcker sig förvisso fram till regeringsskiftet 1991, men för att visa den stora ökningen går tabellen till läsåret 1993/94.

Antalet elever i fristående grundskolor

År	1987/88	8 000
	1988/89	8 000
	1989/90	8 000
	1990/91	8 500
	1991/92	8 500
	1992/93	10 000
	1993/94	14 000

Källa Thoursie, 1994. S.138

4. Sammanfattande diskussion

Syftet och målet med uppsatsen har varit att redogöra för socialdemokraternas inställning till fristående skolor i Sverige samt undersöka ifall någon förändring av inställningen förekommit. De frågeställningar som använts i uppsatsen för att försöka uppnå syfte och mål har varit.

1. Vilka bakomliggande faktorer har format den socialdemokratiska inställningen till fristående skolor?
2. Hur har de övriga politiska partierna agerat i förhållande till socialdemokraternas förda politik?
3. Ifall en förändring av socialdemokraternas inställning inträffade vilka faktorer låg bakom denna?

I detta avsnitt diskuteras de resultat som erhållits från genomförd studie. Frågan om fristående skolor i Sverige förde länge en tynande tillvaro. Efter beslutet 1962 om införandet av en allmän obligatorisk grundskola som det rådde stor politisk konsensus om, försvann i stort sett nästan alla fristående skolor. De faktorer som formade socialdemokratins inställning till friskolorna har en lång historisk bakgrund. Socialdemokraternas inställning var förhärskande i stort sett från efterkrigstiden till 1980-talet.

Förespråkare för en offentlig skola hämtar sin grund i den reformistiska socialismen som betonar en kollektivistisk demokratisyn. För att värna pluralismen och mångfalden skall den allmänna skolan vara den dominerande i samhället. Skolan skall ha en medborgarfostande roll för eleverna inför vuxenlivet. Förespråkarna för privata alternativ inom skolväsendet inspirerades av den individcentrerade demokratisynen med rötterna i liberalismen, och framför allt under 1980-talet av nyliberalismen. Det viktiga för nyliberalismen var individens rättigheter gentemot det offentliga, individens valfrihet kom i främsta rummet. Det viktiga för denna individbaserade demokratisyn var, att föräldrar och elever skulle ha rätt att själva välja skola. I Sverige har den kollektivistiska samhälls/demokratisynen varit den dominerande under lång tid, men började utmanas under 1980-talet.

Den omfattande skolreform, som genomfördes i Sverige i samband med införandet av grundskolan, medförde många förändringar, som inverkade såväl på det obligatoriska som på det frivilliga skolväsendet. Skolplikten förlängdes till nio år. Parallellskolsystemet med realskolor och flickskolor inordnades i grundskolans organisation, varför dessa skolor suc-

cessivt avvecklades. Demokratiseringen av den svenska skolan hade härigenom genomförts i politisk enighet. Enighet rådde också, om att staten skulle vara huvudman för skolan. Privata och enskilda skolor, vilka sedermera kallades fristående skolor tilläts att existera, men för att starta och bedriva dem skulle vissa grundvillkor uppfyllas. Däremot var det inte självklart, att dessa skulle tilldelas statsbidrag, Individuell bedömning av statsbidragsframställningar skulle göras. Stor restriktivitet vid beviljandet tillämpades, och många skolor kom att verka under knappa ekonomiska förhållanden.

Innan 1980-talet förekom i det närmaste inte någon debatt alls i frågan om friskolor. Den politiska konsensusen i Sverige var alltför stark för att utmanas öppet. Moderaterna var det enda parti som avvek från den skolpolitiska diskursen. Ulf Schüllerqvist som forskade om partiernas inställning till alternativa skolformer, menade att under slutet av 1970-talet rådde en skolpolitisk diskurs som bestod av sammanhållen grundskola, sammanhållen klass, grundskolan skild från gymnasiet och en hög grad av enhetlighet vad gällde innehåll och en restriktiv hållning till enskilda skolor. Under 1980-talet började det föras en debatt om att lätta på restriktiviteten mot att bevilja statsbidrag till fristående skolor. Ett starkt skäl att göra detta var, att Sverige undertecknat internationella konventioner som garanterade, att föräldrarna skall ha rätt att välja den undervisning, som de ansåg vara bäst för sina barn. Den politiska debatten tog fart i mitten av 1980-talet. Moderaterna var det parti, som aktivt förde fram frågan. Inställningen från moderaternas sida var, att fristående skolor skulle uppbära samma ekonomiska stöd som de allmänna skolorna. Statsbidraget var den första punkten som attackerades. Det var viktigt, att statsbidragen höjdes så att fristående skolor hade ekonomiska möjligheter att verka på ett tillfredsställande sätt. Mot mitten av 1980-talet antog moderaterna en mer ideologisk hållning. Föräldrars och barn rätt att välja skola poängterades. Valfrihet och individualism hyllades. Den socialdemokratiska regeringen anklagades för att inte följa de internationella konventionerna.

Min mening är att politiska argument som jämlikhet, demokrati och en icke-segregerande skola var de viktigaste drivkrafterna bakom socialdemokraternas inställning till friskolorna. Socialdemokraternas långa regeringsinnehav, samt det starka väljarstöd partiet erhållit hade skapat en situation där de övriga riksdagspartierna inte utmanade socialdemokraternas förda politik. Inte ens moderaterna det största borgerliga partiet hade öppet utmanat diskursen förrän under 1980-talet. I ett internationellt perspektiv förklarar detta varför Sverige har haft få fristående skolor

Den av frågeställningarna jag vill lyfta fram i slutdiskussionen är: Ifall en förändring inträffade i socialdemokraternas inställning och i så fall varför och hur? Detta eftersom förändringsprocessen är intressant för skolutvecklingen, men samtidigt svår att tolka.

Onekligen inträffade en förändring under 1980-talet och flera olika orsaker medverkade till denna. Därför kommer ett antal kategorier med koppling till teorierna att ställas upp för att försöka urskilja de viktigaste förklaringsorsakerna.

Kategori A Internationella förhållanden och ideologisk förändring Under 1980-talet tilltog en ökande globalisering av världen. Internationella förhållanden har påverkat Sveriges anpassning till omvärlden. Frågan om samhälle-individ, om statens räckvidd kontra den privata sfärens räckvidd. I denna kategori finns också en internationell koppling. Nyliberalismen som under 1980-talet fick stora politiska framgångar. Robert Nozick en av förgrundspersonerna inom nyliberalismen förespråkade den minimala staten med i det närmaste total valfrihet, beträffande t ex. val av skola. De svenska partierna ansåg dock att detta var en extrem ståndpunkt. En mera moderat förändring var mer lämplig för svenska förhållanden. Den socialliberala ideologin med ett statligt ansvar och socialt skyddsnät var vad de flesta föredrog. Fortfarande var den offentliga skolan normen. För svensk del innebar det, att en förskjutning inom socialdemokratien inträffade från ett socialistiskt ideal till en mera liberal hållning. Linderborg (2001) beskriver i sin avhandling hur ett missnöje spred sig i partiet, utopierna började försvinna. Företrädarna för privata lösningar t ex. Feldt dåvarande finansminister fick en starkare ställning inom partiet. Valfrihet och privata lösningar gavs prioritet framför den gamla linjen. I Tiden fördes också debatten om att de socialistiska idealen inte lyckats fullt ut. Stellan Arvidsson en av männen bakom grundskolans införande uttryckte att större valfrihet och profileringsmöjligheter gavs skolorna. Uppsatsförfattaren finner detta väldigt intressant, att en av förgrundsmännen till grundskolan uttryckte tvivel över skolans möjligheter. Uppenbarligen fanns starka krafter som ville förändra politiken. Inte minst den danska diskussionen om friskolor där föräldransvaret betonades torde ha påverkat Sverige.

I Lindboms avhandling *Medborgarskapet i välfärdsstaten* (1995) beskrivs hur föräldrainflytandet varit/är större i Danmark jämfört med Sverige. I Sverige sågs skolan som en förlängning av samhället i Danmark som en förlängning av hemmet. Sverige och socialdemokraterna påverkades av dessa idéer vilket avspeglas i tidskriften Tiden och den interna debatten vilket förde fram föräldrarnas betydelse samt profileringsmöjligheter. Teo-

retiskt sett en förskjutning från den kollektiva demokratisynen till den individcentrerade synen.

Kategori B Betonning på effektivitet: Ekonomin började försämrans under 1970-talet och detta ökade kraven på offentliga sektorns effektivitet. Feldt och finansdepartementet ”högersossarna” fick större spelrum. Utbildning var/är dyrt, konkurrens mellan skolor skulle kunna öka effektiviseringen. Byråkratin på central nivå uppfattades också som dyr och ineffektiv. Skolororganisationen upplevdes som stel och hierarkisk. Friskolor kom då in i bilden som alternativ. Ett ökat intresse för alternativ pedagogik växte fram under 1970-talet vilket Marklund (1986) redovisade för regeringen. Han förordade också statsbidrag till alla fristående skolor. Här kom ett genombrott för friskolorna. Marklunds rapport vägde onekligen tungt. Ulf Schüllerqvist ansåg till och med att Marklunds omdöme radikalt förändrade statsmaktens restriktiva inställning till fristående skolor. Enligt min mening är detta att lägga väldigt stor vikt vid en person. Socialdemokraterna var ännu inte beredda att släppa kontrollen över antalet fristående skolor. Min tolkning är att socialdemokraterna använde sig av taktik dvs. officiellt mildrades kraven på statsbidraget men friskolorna skulle ändå ha en diffus särskild prägel. Detta var precis vad utbildningsministern Göransson yttrade 1988 att en fristående skola ”bör ha en prägel som i något avseende avviker från grundskolans” (Englund, 1995, s.78).

Kategori C Decentralisering i samhället: En allmän tendens av decentralisering i samhället har påverkat skolornas utveckling också. Effekterna av decentraliseringen gav upphov till en förändring av skolan och en öppning för fristående skolor. Övertygelsen om att centralisering inte var bra och tilltron till decentralisering blev till ett uttryck för anti-centralism snarare än som ett medel att lösa effektivitetsproblem. Governance forskningen som bland annat behandlar frågan om hur offentligt-privat partnerskap fungerar betonar att kommunerna genom decentralisering blir intressantare att samarbeta med. När kommunerna fick större självbestämmande blev det meningsfullt för privata aktörer att försöka påverka kommunens politik. Fristående skolor fick på detta sätt större chans till etablering i fler kommuner genom positivare kommunpolitikens agerande. Sammanfattningsvis har välfärdsstatens snabba expansion som byggde på uniformitet och lika standard i service under slutet av 1980- och 1990-talen förändrats. Av statsfinansiella skäl har statens möjligheter att upprätthålla servicen försämrats. Den centralt styrda byråkratin började ifrågasättas och luckras upp. Privata alternativ inom vård, skola och omsorg fick större utrymme.

Decentraliseringen har i detta perspektiv varit en nödvändig politisk och administrativ anpassning till nya statsfinansiella förutsättningar.

Återigen måste dock frågan ställas om en majoritet av socialdemokraterna som var för decentralisering med detta ville se ett skolsystem med många friskolor. Ytterst tveksamt enligt uppsatsförfattaren som anser det troligt att decentraliseringen av det allmänna skolväsendet skulle kunna fungera som en broms mot privata alternativ. Debatten i Tiden visade hur många debattörer var för decentralisering, men inom det offentliga skolväsendet.

Många fler orsaksförklaringar finns men de som uppsatsens undersökning funnit har presenterats ovan.

Avslutningsvis kan frågan ställas vilken eller vilka förklaringar som spelat störst roll i förändringsprocessen. Det är svårt att besvara den frågan kanske omöjligt men att de hänger ihop är tydligt. Författarens åsikt är dock att den ideologiska förskjutningen från den kollektivistiska demokratisynen med basen i reformistiska socialismen till den individcenterade demokratisynen med bas i nyliberalismen tillsammans med decentraliseringen haft ett mycket stort inflytande. Detta framträder tydligt i socialdemokraternas 90-tals program från 1980-talet. Valfrihet eftersträvades för medborgarna inte bara de välbärgade medborgarna skulle kunna välja sina livsprojekt och förverkliga sig själva. ”Valfrihet skall även finnas inom skolväsendet men framför allt inom den offentliga skolan” (90-talsprogrammet, 1989, s.203f). Ovanstående citat sammanfattar på ett bra sätt socialdemokraternas ståndpunkt i friskolefrågan i slutet av 1990-talet.

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

Offentligt tryck

Riksdagstryck

Motioner angående fristående skolor 1977/78 – 1989/90 ett selektivt urval

Proposition 1987/88: 100 bilaga 10 Budgetpropositionen

Proposition Skolpolitiska proposition 1988/89:4

Proposition Fristående skolor 1991/92:95

Proposition Om valfrihet i skolan 1992/93:230

Riksdagens protokoll 1988/89:97, 1988/89:114

Utbildningsutskottets betänkanden 1982/83-1990/91

Offentliga utredningar

SOU 1981:34 Fristående skolor för skolpliktiga elever. Gotab Stockholm 1981.

SOU 1990:44 Demokrati och makt i Sverige. Maktutredningens huvudrapport. Graphic Systems AB Göteborg.

Tidskrifter

Tiden, tidskrift för socialistisk kritik och politik. Årgång 1979-1991. Tryck, Tryckeri AB Småland, Jönköping.

Litteratur

Backman Jarl (1998), *Rapporter och uppsatser*. Studentlitteratur, Lund.

Bergström Göran (1993), *Jämlikhet och kunskap. Debatter och reformstrategier i socialdemokratisk skolpolitik 1975-1990*. Brutus Östlings symposium.

Englund Tomas (1995), (red.) *Utbildningspolitiskt systemskifte*. Gotab HLS Förlag Stockholm.

Friskolornas riksförbund (2005), *Fakta om friskolor*. Mälartryckeriet AB, Stockholm.

- Florén & Ågren (2006), *Historiska undersökningar. Grunder i historisk teori, metod och framställningssätt*. Studentlitteratur, Lund.
- Föreningen för svensk undervisningshistoria (1994), *Utbildningshistoria 1994*. Repröcentralen HSC Uppsala.
- Guttman Amy (1987), *Democratic education*. Princeton University Press.
- Husén Torsten (1987), *Vad har hänt med skolan?* Verbaum Gothia Stockholm.
- Isling Åke (1980), *Kampen för och emot en demokratisk skola. Samhällsstruktur och skolorganisation*. Sober förlags AB, Schmidts Tryckeri AB Helsingborg.
- Larsson Ulf (2003), *Olof Palme och utbildningspolitiken*. AIT, Norge.
- Larsson Reidar (1997), *Politiska ideologier i vår tid*. Studentlitteratur Lund.
- Lindbom Anders, (red), (2007), *Friskolorna och framtiden – segregation, kostnader och effektivitet*. Institutet för framtidsstudier, Davidsson tryckeri AB, Växjö.
- Lindbom Anders (1995), *Medborgarskapet i välfärdsstaten. Föräldrainflytande i skandinavisk grundskola*. Gotab, Stockholm.
- Linderborg Åsa (2001), *Socialdemokraterna skriver historia. Historieskrivningen som ideologisk maktresurs 1892-2000*. WS Bockwell, Finland.
- Ljungberg Carl Johan (red) (1996), *Fria skolor - för kunskap och självutveckling*. Epicentrum, Gotab Stockholm 1996.
- Ljunghill Fejan Lena (1995), *En skola för alla - vad blev det av visionerna?* Lärarförlaget Norbok A/S Norge.
- Lundahl Lisbeth (1988), *I moralens, produktionens och det sunna förnuftets namn. Det svenska högerpartiets skolpolitik 1904-1962*. Umeå Universitetstryckeri.
- Marshall Thomas (1949/1991), "Medborgarskap och klass". *Idéer om reformism*. Vol. 4 i Tidens idéserie. Tryck, Tryckeri AB Småland, Jönköping.
- Marklund Sixten (1986), *Fristående skolor och alternativ pedagogik*. R 86:25 Skolöverstyrelsen, Stockholm.
- Nilsson Ingrid (2002), *Fristående skolor - Internationell forskning 1985-2000*. Lenanders Grafiska AB, Kalmar.
- Ornebrant Rolf, Tegnestrand Krister, Tunhammar Johanna, Werner Lars, Witt Charlotte (2001), *Fristående grundskolor*. Elanders Gotab, Stockholm.
- Richardsson Gunnar (1999), *Svensk utbildningshistoria*. Studentlitteratur, Lund.
- Rothstein (red.) (2001), *Politik som organisation. Förvaltningspolitikens grundproblem*. Elanders Graphic Systems AB, Angered.

Skolverket (1994), *Fristående skolor. En information från skolverket*. Ab C O Ekblad & Co, Västervik.

Skolverket (1993), *Konkurrens för stimulans*. Gotab Stockholm.

Socialdemokraterna (1989), *90-talsprogrammet*. Ytterlids sätteri Ab, Falkenberg, Finland Borgå.

Svenning Conny (2003), *Metodboken*. Prinfo / Team Offset & Media.

Thoursie Kerstin (1994), *Grundskoleutbildningen, Fakta och perspektiv*. CE Fritzes AB, Göteborg.

Utbildningsväsendets författningsböcker del 2 (2001), *Skolans författningar ht 2001*.

Elanders Graphic Systems AB, Angered.